

Universidad del País Vasco Euskal Herriko Unibertsitatea

LETREN
FAKULTATEA
FACULTAD
DE LETRAS

Itzulpengintza eta Interpretazioko Gradua
2016-2017 ikasturtea

Gaztelaniatik euskararako poesia-itzulpena:
***Corramos libres ahora* poesia-bildumaren itzulpena eta bere analisisa**

Egilea: Ibai Sarasua Garcia

Tutorea: Elizabete Manterola Agirrezabalaga

Ingeles eta Aleman Filologia eta Itzulpengintza eta Interpretazio Saila

LABURPENA

Itzulgai orotan zailenatarikotzat jo izan dira poesiak sarri, beren ezaugarrien berezitasuna dela eta. Hala izanagatik, poesia ez da itzulezina, eta horren erakusgai da beste hainbat kulturatako poesiak gure hizkuntzan irakurri ahal izateko aukera. Lan honek itzulpen mota horri heltzen dio, eta gaztelaniatik euskararako poesia itzulpena du gai nagusi. Rosamaría Roffiel autore mexikar lesbianaren *Corramos libres ahora* poesia-liburu intimista itzultzea izan du helburu, eta, poesia-itzulpenaren inguruan adituek egindako hausnarketatik abiatuta, zenbait irizpide ezartzen ditu itzulpen-prozesua bidera dezaten. Itzultze hutsaz harago, itzulgaiaren ezaugarri nagusien analisia egiten du lan honek, eta baita itzultze-prozesuan sortutako arazo eta zailtasun aipagarrienen azterketa ere. Atal horien xedea da, alde batetik, itzulgai jakin horren itzulpen-jardunak ekarriko dituen zailtasunen aurreikuspena egitea, eta, bestetik, prozesu horretan topatutako oztopo handienak identifikatu eta sailkatzea, arazo guzti-guztiak banan-banan aztertzeke ezintasuna dela eta.

Horrela, bada, gaztelaniatik euskararako poesia-itzulpenak ekar ditzakeen erronken eta zailtasunen tratamenduaren adibide praktiko bat eskaintzen du lanak, azken horiek gainditzeko aurkitutako irtenbideen adibide zenbait aztertzen baitira ahal bezain xehetasun handienez. Bertako arazo eta adibideak gaztelaniatik euskararako poesia-itzulpen orotara zabaldu ez daitezkeen arren, poesia itzultzean sor daitezkeen arazoen ugaritasunaren eta aniztasunaren erakusgarri gisa balio du lan honek.

Era berean, itzulgaia eta itzulpena alboz albo aurkezten ditu, itzulpen-jardunean galdutako eta eraldatutako elementuak begi-bistan gera daitezkeen, eta ikusgai gera dadin itzultzaileak jatorrizko testuaren zentzu eta estetika xede-hizkuntzara zer nola ekarri dituen. Hain zuzen ere, itzultzailearen esku baitago gaztelaniazko jatorrizkoaren baliabide literarioek euskarazko xede-hizkuntzan izango duten isla, eta isla horren egokitasuna epaitzeko bide egokia ematen du alboz alboko konparaketa horrek.

Hortaz, lan honek modu analitikoan aztertzen ditu, alde batetik, *Corramos libres ahora* itzulgaia, eta bestetik, egileak egindako itzulpena; eta baita batetik besterako itzulpen-prozesua ere. Poesia-itzulpenaren adibide praktiko izateaz gain, beraz, poesia-itzulpenaren prozesua aztertzeke parada ere ematen du lan honek, itzultzaileak itzulgaia esku artean hartzen duenetik egindako itzulpenaren ahuluneak eta indarguneak aztertzen dituen arteko prozesua agertzen baita bertan.

AURKIBIDEA

1. SARRERA	1
2. POESIA-ITZULPENAREN INGURUKO HAUSNARKETA ZENBAIT	3
3. ITZULGAIAREN AZTERKETA.....	5
4. ITZULPENA.....	12
5. ITZULPENAREN IRUZKINA	59
5.1 Poesiaren hartzailearen generoa	59
5.2 Zehaztasun semantikoaren galera	61
5.3 Bertso-lerroen luze-laburren aldaketa	61
5.4 Dialektalismoak eta kultur erreferentziak.....	63
5.5 Errimaren erabilera	65
5.6 Erritmoaren erabilera	66
6. ONDORIOAK	68
7. ERREFERENTZIA BIBLIOGRAFIKOAK.....	69

1. SARRERA

Gradu Amaierako Lan honek gaztelaniatik euskararako itzulpena du ardatz nagusi. Ukatu ezinezkoa da bi hizkuntzok elkarren arteko harreman handia izan dutela historian zehar, eta harreman horretatik sortu izan dela bi hizkuntzen arteko literatur truke bat, zeinari esker euskarazko literaturak jaso dituen, itzulpenaren bidez, hainbat eta hainbat obra. Lan honetan ez da, beraz, langa berririk irekiko, ezpada aurretik hamaika literatur itzultzailek egindako lan bera egingo.

Lanaren helburua itzulpen hutsetik harago doa, ordea. Itzulpen-prozesuaren inguruko hausnarketatik abiatutako itzulpena du helburu; hots, xede-testu egoki bat sortzeko, itzulgaiaren eta itzultzeko orduan hartutako erabakien analisi zuhurra egitea.

Lan honetarako Rosamaría Roffielen *Corramos libres ahora* liburuko zenbait poema itzuli dira; hain zuzen, «De mujer a mujer»¹, «Murmillos al oído», «En tu esencia y tu piel me encuentro, mujer», «Crónica de un amor fallido», «Nostalgia» eta «Tengo sed de amar distinta» ataletako poesiak. Azken edizio honek dituen zazpi ataletatik sei; alegia, lehen edizioko sei atalak. Nolanahi ere, ez dira bertako olerki guzti-guztiak itzuli, horietako sei aurretik itzuliak zirelako Itzulpengintza eta Interpretazio Gradu honen beste ikasgai baterako. Beraz, lan honetatik bazter utzi dira sei olerki horiek, eta itzulpenean bertan «[...]» ikurrak seinalaturik dago non falta diren; hala ere, Eranskinean bildu dira, itzulpen lana osotasunean ikus dadin.

Gradu Amaierako Lan honetarako poesia-itzulpena aukeratzeko arrazoiak hainbat izan diren arren, nagusiena izan da poesia-itzulpena Graduan gutxi landu izana; itzulpen-praktiketako ikasgaietan noiz edo noiz apurtxo bat besterik landu ez denez, lan hau abagune egokitzat hartu baita literatur itzulpen horretan trebatzeko. *Corramos libres ahora* bilduma bere gaiagatik hautatu da nagusiki. Agerikoa da poesian sarri agertzen diren gaiak direla amodioa eta erotikotasuna, baina esan gabe doa amodio eta erotikotasun heterosexuala dela nagusi Mendebaldeko tradizio literarioetan. Azken mendean monopolio hori pitzatzen hasi den arren, aniztasun falta sumatu delako aukeratu da erotikotasun heterosexualetik era hain esplizituan eta aldarrikatzailean aldentzen den obra hau.

Lan honetan, poesia-itzulpenaren inguruko zenbait hausnarketa bildu dira lehenik, itzulpen-prozesuaren oinarria zein izango den zehazten lagunduko dutenak; hurrengo atalean, itzulgaia aztertu egingo da, itzultzaileari itzulpen-jardunerako erabilgarria suerta daitekeen

---

¹ Kakotx latino artean idatzi dira liburuaren atalak, eta poesiak, berriz, goiko kakotxen artean.

informazio guztia testutik erauzteko asmoz; ondoren, itzulgaia eta xede-testua aurkeztuko dira, alboz albo; horren ostean, itzulpen-prozesuan sortutako arazo eta erronka nagusien iruzkina egingo da; eta, azkenik, lanetik atera ahal izan diren ondorioak aurkeztuko dira.

Itzulgaiaren itzulpenak soilik ohiko Gradu Amaierako Lanaren karaktere-mugaren erdia hartzen du; baina lan honek behar bezala islatu behar zituen itzulpen-prozesua eta bertan sortutako arazo eta zailtasunak. Hori dela eta, muga gainditzea zilegitzat jo da, itzulpen hutsa egitea edo dagoeneko itzultako testu baten analisi hutsa egitea baino egokiagoa eta aberasgarriagoa baita biak batzea, eta analisisa azalekoegia izan ez zedin behar-beharrezkoa izan da muga malgutzea. Horrez gain, itzulgaia osorik itzultzea hobetsi da, batasun tematiko eta estilistikoa mantentzeaz gain, itzulgai osoaren itzulpenetik ateratako ondorioek balio handiagoa izango dutelako, han-hemenkako pasarteetan itzulpenetikoak baino, lan osoaren ezaugarri komunak izango direlako aztergai, eta ez poesia batek edo besteak dituzten ezaugarri jakinak.

2. POESIA-ITZULPENAREN INGURUKO HAUSNARKETA ZENBAIT

Itzulpen-mota guztien artean, poesia-itzulpenak baditu zenbait bereizgarri, jatorrizko testua ere berezia delako. Honela definitzen du Gerardo Markuletak poema on bat: «[p]oema onak trepeta linguistiko, emoziozko eta adimenezkoa izan nahi du aldi berean, erritmo, musikaltasun, komunikazio, umore eta probokazioa ahaztu gabe. Poema on batean, mezua guztia da» (Markuleta, 2013). Ukaezina da, beraz, konplexutasun izugarrizko testua dela itzultzaileak aurrean izan ohi duena, eta, Pello Zabaletak dioen moduan, ezinezkoa dela sorburu-hizkuntzaren bideak osoki ekartzea itzultzailearen xede-testura (Zabaleta, 1992).

Horrek ez luke, baina, poesia ez itzultzeko aitzakia izan behar, poesia-itzulpenak onura andana baitakarzkie bai itzultzaileari berari eta bai xede-hizkuntzari ere. Izan ere, itzultzaileari bere jardunean trebatzeko beta emango dio, beste testu motek paratuko ez dizkioten oztupoak jarriko baitizkie, eta beste edozein generok eskatuko ez dizkion abileziak beharko baititu ataza gainditzeko. «Entendemos la traducción literaria y poética como una labor estética en la cual la empatía es básica para la comprensión del texto original: por parte del traductor poético es necesaria una fuerte identificación con los actos textuales emocionales» dio Gómez Patok (Gómez Pato, 2012). Beraz, bere hizkuntz gaitasunaz eta itzulpen-gaitasunaz harago, itzultzaileak behar du sentsibilitate literarioa ere, eta, beraz, bere jardunean trebatzeko aukera ezin hobea ematen dio poesia-itzulpenak. Bestalde, xede-hizkuntzarentzako onurak nabariak dira, atzerriko hizkuntzen moldeek eska baitezakete xede-hizkuntzarenak berarenak zertxobait malgotu eta bide berriak bilatzea.

Dena den, ez dago poesia itzultzeko modu bakarra, ez baita gauza bera poesia hitzez hitz itzultzea, estetikari erreparatu gabe, ala estiloa ahal bezainbeste errespetatzea. Xede-testuak ezaugarri ezberdinak izango ditu xede-edizio motaren arabera: edizio kritikoen, elebidunek, xede-hizkuntzakoek... literaltasun eta azalpen maila ezberdinak eskatzen dituzte, eta, beraz, estetika ere aldatu egiten da horrelakoetan. Bestela esanda, itzulpen-jarduna eta xede-testua oso bestelakoa da edizio mota bat izan xede edo bestea. Honako lan honetarako edizio elebatar bat hartu da jomuga, xede-testua soilik izango duena². Hori dela eta, Zabaletak proposatutako bost puntuei jarraiki itzuli dira lan honetako olerkiak:

1. Poesiaren poesia-izaera errespetatuz, edertasuna lehentasun izatea.
2. Jatorrizkoaren moldea ahal den neurrian errespetatzea, baina ezin denean sorkuntza berriak egitea.

---

² Euskarazko bertsiotz elebatarra jomuga izan den arren, lan honetan bi bertsiotz alboz albo aurkeztu dira, lan akademiko honen baitan, bien arteko konparaketa errazago egite aldera.

3. Poesiari bere izaera sarri azalak ematen diola kontuan hartzea
4. Itzul ezinezko puntuak itzultzeko beste jokoak erabili ahal izatea, oharren bat behar bada ere.
5. Itzultitako poesia ere poesia izatea. (Zabaleta, 1992)

3. ITZULGAIAREN AZTERKETA

Ezin uka daiteke berebizikoa dela edozein itzultzailearentzat itzulgaia ahalik eta ondoen ezagutzea. Haren ezaugarriak xehe-xehe aztertu behar ditu, eta azaleko ezaugarriez gain, testuingurua eta tasun guztiak ere kontuan izan beharra du testua sakon ulertu ahal izateko. Soilik horrela izango du itzultzaileak itzulpen ona egiteko parada, ñabardura asko ezkuta baititzakete lehen irakurraldian agerian ez dauden elementuek.

Hori dela eta, xehetasun handiz aztertu behar izan da itzulgai hau ere, pentsatzekoa baita haren testuinguruak biltzen dituen zertzeladek isla dutela testuaren edukian eta estiloan. Azterketa hori egiteko Nordek egindako itzulpen-jardunerako testu-analisiaren proposamenari jarraitu zaio (Nord, 1991), testuaren barne- eta kanpo-ezaugarrien inguruko azterketa eta hausnarketa behar-beharrezkoak baitira. Lehenik, testuaren kanpo-ezaugarriei helduko zaie; eta, ondoren, barne-ezaugarriei.

Arestian esan bezala, poesia-bilduma honen autorea Rosamaría Roffiel da. Roffiel, idazle izateaz gain, kazetari ere bada, eta urte luzez jardun du egunkari eta aldizkarietan lanean. 1945eko abuztuaren 30ean sortu zen, Veracruzen (Mexiko) eta bost urterekin Mexiko Hirira joan zen bizitzera, aitaren lanbidea zela eta.

Roffiel lesbiana da, bere identitatearen eta sormen literarioaren ulermenerako faktore garrantzitsua da oso. Haren orientazio sexualak isla garbia du, esaterako, bere aktibismoan eta lan honen ardatz den poesia-bildumaren gaien. Horrez gain, Roffielen beraren esanetan, sexu-abusuak jasan zituen haurra zela, eta horrek ere badu isla bere lanean³.

Ibilbide emankorra izan du Roffielek kazetari gisa: hainbat egunkari eta komunikabidetan aritu izan baita, herrialde batean baino gehiagotan. Hogei urte zituenetik izan zen kazetari *Excélsior* egunkariko nazioarteko sailean, ia 11 urtez, harik eta egunkaria utzitako beste zenbait kazetarirekin *Proceso* aldizkari politikoa sortu zuen arte. *El Trabajador* Nikaraguako egunkari sandinistaren koordinatzaile ere aritu zen; eta, 1983an, Latinoamerikako lehen aldizkari feministaren zuzendaritzan hasi zen (Martínez, 1993).

Borroka feministan eta LGTBQ borrokan ere aritu izan da gaztetatik, haren hitzetan, «porque tanto las mujeres como los homosexuales y las lesbianas tenemos que luchar permanentemente por nuestros derechos y nunca “bajar la guardia”» (Martínez, 1993). Borroka horietan izandako konpromisoaren erakusgarri dira, besteak beste, 1977. urtetik

---

³ Ikus *Ezberdin maitatzeko egarri naun* poema (56. or.).

mugimendu feministan militatzeari ekin izana, edota bortxatutako emakumeentzako laguntza zentro bat antolatu izana (Centro de Apoyo a Mujeres Violadas) (Martínez, 1993).

Garaitsu horretan hasi zen Roffiel bere lehen sormen-lanak idazten, eta, apur bat beranduago argitaratu zuen lehen liburua: 1986an kaleratu zuen *Corramos libres ahora*, hain zuzen ere, lan honetan itzulgai duguna bera. Ordutik, beste zenbait lan ere argitaratu ditu; horietatik ezagunena *Amora* da, Mexikoko lehen eleberri lesbiko gisa jotzen dena, hain zuzen ere (Duncan, 2011). Edonola ere, Roffielek ez zuen garai hartan bere burua ez idazle eta ez poeta gisa ikusten: «I never thought I would be a creative writer. [...] I didn't consider myself a poet» (Loisel, 2004).

Hartzaileari dagokionez, kontuan izan behar dira argitaletxearen beraren ezaugarriak, eta baita edizio honenak berarenak ere. Dena den, intentziazko hartzailearen informazio esanguratsua aurki dezakegu liburuaren hitzaurrean bertan ere, honela baitio: «*Querida lectora*: [...]» (Roffiel, 2008). Erabilera horren inguruan bi ideia nagusi etor dakizkiguke burura. Batetik, emakumezko hartzailearentzat pentsatua dagoela liburua; eta, bestetik, femenino pluralaren erabilera aldarrikatzailea dela, gaztelaniak maskulinoa darabilelako plural generikoa adierazteko: «Los nombres apelativos masculinos, cuando se emplean en plural, pueden incluir en su designación a seres de uno y otro sexo» (Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española, 2005). Argitaletxearen webguneak argitzen du zeintzuk diren beren argitalpenen intentziazko hartzaileak: «ahora reconocemos la labor de las lesbianas que crean textos para otras lesbianas, y otras(os) lectoras(es) de distintas orientaciones sexuales» (LeSVOZ, A.C., 2014b).

Itzulpenaren oinarri gisa erabilitako edizioa LeSVOZ argitaletxeak plazaratu zuen. Argitaletxea irabazi-asmorik gabeko erakunde bat da, 1994. urtean Mexiko Hirian sortua emakume lesbiana talde baten eskutik. Erakundearen lehen helburua izan zen aldizkari lesbiko bat sortzea, denboraren poderioz argitaletxearen sorrera ekarriko zuena (LeSVOZ, A.C., 2014a). Argitaletxeak, materiala plazaratze hutsaz harago, beste zenbait proiektu garatzen ditu, giza eskubideen defentsa eta sustapena helburu dutenak. Bere zeregin nagusitzat du, gainera, emakume lesbianen eskubideak defendatzea eraldaketa sozial progresistaren aldeko apustuaren bidez, eta ikuspegi lesbo-feministatik borrokatzea patriarkatuaren zapalkuntzen aurka (LeSVOZ, A.C., 2014c). Horretarako, argitalpenen inguruko zenbait lehentasun ezarrita ditu argitaletxeak, besteak beste, feminismoa, lesbianismoa eta emakumeen inguruko ikasketei buruz emakume lesbianek idatzitako materialak argitaratzea LeSVOZ aldizkarian edo liburu, e-book, eta beste hainbat formatutan;

beste orientazio sexual batzuetako emakumeen idazkiak plazaratzea lesbianak protagonista badituzte, edo emakumea eta feminismoa gai nagusi badute; eta gizon homosexualen eta pertsona transgeneroen idazkiak kaleratzea, bertan lesbianek presentzia orekatua badute (LeSVOZ, A.C., 2014b). Horrenbestez, argitaletxeak emakume lesbianen eskubideen alde borrokatzeko eta beren ikusgaitasuna hedatzeko espazio bat izatea du helburu, haientzako bilgune bihurtzea eta erreferentziazko proiektuak garatzea emakumearen eskubideen eta disidentzia sexualaren esparruan.

Edizio honen 500 ale argitaratu ziren, eta liburuak berak dio edizio zuzendua eta zabaldua dela (Roffiel, 2008). 2008. urteko edizioa da lan honetarako erabilitakoa: liburu honen hirugarren argitaraldia, hain zuzen, arestian esan bezala, 1986an argitaratu baitzuen lehen aldiz FEMSOL argitaletxeak, eta 1994an Norma Flores publizitate-tailerrak; (Roffiel, 2008). Bi argitaraldien artean hogeita bi urte igaro zirela kontuan izanik, pentsatzekoa da zenbait gauza aldatu dituela autoreak edizio berrikusi honetan. Dena den, lan honetarako ez da jatorrizko edizioaren alerik lortu, eta ezin daiteke jatorrizkoarekin konparaketarik egin.

Edozein poesian bezala, garrantzi handia hartzen du poesia-bilduma honetan funtzio adierazkorrak, Nordek honela deskribatzen duenak, hain zuzen ere: «the expressive function [...] refer's to the senders attitude toward the objects and phenomena of the world» (Nord, 1997). Lan honi dagokion kasuan, ni poetikoa presente dugu bilduma osoan zehar, eta bere sentimenduak azaltzen dizkigu. Horren erakusgarri da lanean zehar lehen pertsonak duen presentzia, hala singularrean nola pluralean. Garrantzitsua da itzultzailearentzat funtzio honi arretaz erreparatzea, izan ere, Nordek berak dioen moduan, «[t]he expressive function is sender-oriented. [...] This means that an expressive function verbalized in the source text has to be interpreted in terms of the source-culture value system» (Nord, 1997).

Bestalde, deitze funtzioak ere presentzia deigarria du poesia-bilduma honetan. Poesia askotan bigarren pertsona bati ari zaio ni poetikoa, eta, beraz, era esplizituan erabiltzen da funtzio hori; izan ere, «[d]irected at the receivers' sensitivity or disposition to act, the appellative function [...] is designed to induce them to respond in a particular way» (Nord, 1997). Irakurleak, beraz, zuzenean jasotzen du ni poetikoaren mezua, berari ari balitzaio bezala, eta horrek erreakzio bat sortzen du irakurlearengan.

Adierazitako ezaugarriak direla medio, ondoriozta daiteke poesia-bilduma honen asmo nagusia dela irakurlearen eta igorlearen arteko lotura bat sortzea, irakurleak jaso ditzan ni poetiko horren hausnarketa eta sentimenduak, eta horiekiko enpatia gara dezan. Roffielek

sarri aipatzen ditu aurreko gertakariak, irakurlearentzat ezezagunak direnak, baina iradoki egiten ditu, azaldu bainoago, irakurlea nolabait istorio horren jakitun balitz bezala jokatu.

Olerki-bilduma honek badu, ordea, beste asmorik ere. Hain zuzen ere, arestian aipatutako hitzaurrean iradokitzen zaigu zein den beste asmo nagusia honako hitz hauen bidez: «[...] el amor no sólo debe decirse al oído, sino, como lo hace la autora, gritarse a los cuatro vientos» (Roffiel, 2008). Liburu honen beste asmoa, beraz, aldarrikatzailea da, ezin uka; gizarteak zokoratutako harreman afektibo-sexualen apologia egiten baitu, ikusgai bihurtzen baititu, horiek sistematikoki zapaltzen dituen gizarte batean.

Orain arte aztertutako kanpo-ezaugarriak bezain garrantzitsuak dira testuaren barne-ezaugarriak, horiek baitira itzultzaileak ahal bezain fidel eman behar dituenak xede-hizkuntzan.

Gaia da horietako bat, eta, hain zuzen, badu olerki-bilduma osoak poesia guztiak batzen dituen ardatz nagusi bat; ni poetikoaren harreman afektibo-sexualak dira, hain justu. Horien aurkikuntza, garapena, oroitzapenak eta harreman horien inguruko hausnarketa dira, besteak beste, poesia hauetan agertzen zaizkigun gai nagusiak.

Liburuak zazpi atal ditu: lehenak, hamahiru poema; bigarrenak, hogeita bi poema; hirugarrenak, hogeita olerki; laugarrenak, zazpi; bosgarrenak bat; seigarrenak ere bakarra; eta zazpigarrenak hogeita bederatzi. Azken atala ez da lan honetarako kontuan izan, hirugarren argitaraldian agertzen delako soilik. Atal gehienetan, baina, ez da argi geratzen zein den atalen banaketarako arrazoia. Bigarren atalean poesia laburrak dauzkagu soilik; eta, azkenekoan, hirugarren edizio honetarako bildutako poesiak; baina beste guztiak modu batera edo bestera taldekatuta egoteko arrazoirik ez dago.

Lexikoari dagokionez, baditu zenbait berezitasun Roffielen lan honek, hain zuzen ere, hiru kategoriatan sailka daitezkeenak. Lehena, autorearen hizkuntz aldaera geografikoari dagokio; bigarrena, kulturemen erabilerari; eta azkena, sarrien darabiltzan esparru semantikoei.

Aipatu da dagoeneko Rosamaría Roffiel Mexikon jaioa eta hezia dela, Latinoamerikako beste zenbait herrialdetan bizi izan den arren. Agerikoa da, beraz, bere hizkuntz aldaera espainol penintsularretik urrun dagoela.

Poeta Mexikokoa izaki, zentzuzkoa da pentsatzea bertako hizkera izango duela nagusi, baina atzerrian denbora luzez bizi izan zenez, izan dezake beste herrialderen bateko eraginik ere. Badira, beraz, espainol penintsularrean beste adierak dituzten hitzak: esaterako, «Crónica

de un fallido amor» ataleko “Cachondeando con el sol” (ikus 49. or.) poesiaren izenburuan bertan aurki dezakegu *cachondear* hitza, espainol penintsularrean lagunarteko hizkeran adarra jotzearen adiera duena. Honakoa ematen du Real Academia Españolaren hiztegiak: «Méz. *Dicho de una persona. Acariciar amorosamente a otra*» (Real Academia Española, 2014). Bestalde, zenbait hitz ez dira ezagunak espainol penintsularren hiztunarentzat, eta ez dira agertzen Mexikoko hizkeraren hiztegietan ere, horien adibide bat da *pércimo* hitza. Beste zenbait hitzek, ostera, penintsulako aldaeran ezagunak izan arren, ezberdintasun txikiak dituzte: *bugambilia* hitza, kasurako, *buganvilla* formaz agertu ohi da espainol penintsularrean, eta *buganvilia* edo *bugambilia* moduan Amerikan, azken hori okertzat jo ohi bada ere (Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española, 2005).

Kulturaren berariazko terminoen erabilera ere iruzkintzekoa da, zenbait hitz erabiltzen baititu, mexikarrentzat ohiko edo ezagun izan daitezkeen arren, bertako kultura ezagutzen ez dutenentzat ezagunak izan ez daitezkeen unitate lexikoak, alegia. Horiek izendatzeko *culture-specific item* terminoa darabil Franco Aixelàk, haren hitzetan definituz gero:

«Those textually actualised items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the non-existence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text» (Franco Aixelà, 1996)

Argi dago, beraz, horiek ulertzeko ez dela nahikoa hizkuntzaren ezaguera. Hizkuntza hori inguratzen duen testuinguru kulturala ere ezagutu beharra dago. Mexikoko kultura eta euskal irakurlearena ez da bera, eta mexikar batek ezagun izan ditzakeen gauzak agian ez dira ezagun euskaldunarentzat. Horrelakoak ere aurki ditzakegu itzulgaian: *día del grito, soldadera...* Itzulpenaren iruzkinean landuko dira sakonago.

Azkenik, aipatzekoa da Roffielen iruditeriak badituela zenbait elementu liburuan zehar maiz errepikatzen direnak, beraz, esparru semantiko jakinez baliatzen da autorea. Gehien errepikatzen dituen esparru semantikoak dira gorputza (*cuero, muslos, axilas, ojos, vulva, piernas, espalda, pelo, puños, piel, entrepierna, boca, lengua, eta abar*) eta sexua eta harreman afektiboak (*sexo, orgasmo, caricias, pareja, amar, amada, amantes, besarnos, romance, eta abar*).

Autoreak darabilen sintaxiaren dagokionez, esan liteke poesien estiloa nolakoa, halakoa dela sintaxia ere; alegia, askotariko sintaxi motak topa litezke poemetan zehar. Ezin esan liteke ezaugarri bereizgarriarik duenik, eta kasuan-kasuan aztertzea da itzultzailearentzat

estrategia egokiena; alegia, itzuli behar duen poemaren beraren esaldiei erreparatzea, eta ez lan osoan eredu jakinik bilatzea.

Poesien tonuari dagokionez, intimismoa da nagusi, igorlearen eta hartzailearen arteko ekintza komunikatibo pribatua balitz bezala. Autorea hartzaileari aitortzak egiten ari balitzaio bezala darabil hizkuntza Roffielek, intimitate tonua bilatzeko.

Beste bi elementuri ere arretaz begiratu behar zaie poesia-itzulpenaz ari garenean: errimari eta metrikari, hain zuzen. Kasu honetan, argi geratzen da Roffielek ez diela egitura fonometriko jakinei jarraitzen bere poesietan. Ezin esan liteke, aitzitik, ez duela ez bata ez bestea baliatzen nahi duen efektu estetikoa lortzeko.

Metrikari dagokionez, zenbait poesiatan ikus daiteke egitura metriko zurrun baten antza hartzen duen patroiren bat: 11-4-4-4/8-4-4/4-4-4/4-4-4-4-4/8-4-4-4-4 (“Cántico”, ikus 16. or.); beste batzuetan, egitura irregularra den arren, silaba kopuru bera duten bertso-lerroen errepikapena erabiltzen du Roffielek: 7-7-9-8-7-9-7-7-7 (“Acaríciame”, ikus 49. or.); azkenik, badaude guztiz irregularrak diren poesiak ere: 5-6-5-3-10-6-12-12 (“Alquimia”, ikus 17. or.). Azken talde hori da, gainera, oparoena. Luzera anitza dute olerkiek: laburrenak bi bertso-lerro ditu (“La neta”, ikus 26. or.) eta, luzeenak, laurogeita bost (“Tengo sed de amar distinta”, ikus 55. or.).

Errima, bestalde, ez du maiz erabiltzen, biko errimatu isolatu batzuk salbu: «*Huy, qué asco se proclama/(Y en el fondo: ¡Huy, qué ganas!)*» (“¡Huy, qué susto!”), ikus 23. or.). Bi poesiatan, baina, errimaren erabilera oparoa egiten du, liburu osoan ikusten ez den moduko erabilera, hain justu: “Cántico” (ikus 16. or.) eta “Hermana mía” (ikus 36. or.) poesiak dira. Bertan darabilen errima itzulpenaren iruzkinean landuko da sakonago.

Autoreak beste elementu batzuk ere baliatzen ditu bere poesien estetika jakina lortzeko; horiek dira, hain zuzen ere, bertso-lerroen eta hitzen distribuzioa. Ohikoena da poesia baten bertso-lerroak ezkerretara lerratuta egotea, baina *Corramos libres ahora* olerki-bilduman ez da hala bertso-lerro guztiekin, autoreak sarri hasten baititu bertso-lerroak ezkerretara lerratuta daudenak baino eskuinerago. Hortaz, autoreak egitura irregularrak baliatzen ditu poesiak karga estetiko bisuala ere izan dezan. Gainera, noizean behin hizkien eta hitzen distribuzio bereziaz ere baliatzen da Roffiel irakurlearengan eragiteko, esaterako “Cabalgata” (ikus 28. or.) poesian honela idazten du *galopando* hitza, hizkien posizio naturala aldatuz:

« g a l o p a n d o », “Parto con dolor” (ikus 28. or.) poeman ere *pariendo* hitzaren hizkiak bertso-lerro banatan idazten ditu.

Puntuazioa ere modu berezian erabiltzen du Roffielek, ez baitie beti jarraitzen ohiko puntuazio- eta ortotipografia-arauei. Batzuetan erabiltzen du puntuazio-ikurren bat, batez ere komak eta puntuak, baina ez era sistematikoan, maiz aurki baititzakegu poesia osoak puntuazio-ikurrik gabe, enumerazioetako elementuak komaz banatu gabe, etab. Pentsatzekoa da, beraz, propio hartutako erabakia dela.

Nolanahi ere, 2008ko edizio honetan akats tipografiko andana aurki daitezke, eta baita zenbait akats ortografiko ere. Zenbait akats tipografikok pentsaraz diezagukete puntuazio-ikurrak noizbehinka ahaztu egin direla, edo ortotipografia irregularra ez dela beti berariazko hautu baten emaitza, esaterako, “Acaríciame” (ikus 49. or.) poeman honako hau aurkitzen dugu: «*Mi piel está morena,/Justo como te gusta [...] Mi piel está morena,/justo como te gusta*», letra larrien erabilera irregularraren egiazko arrazoia asmatzea ezinezko zaigu, kasu honetan. Beste akats tipografiko batzuk anbiguo bihurtzen dute testua, eta itzultzailea behartzen dute erabaki arriskutsuak hartzera: «*Brota el encuentro/cuarto-universo de/sombra lunares*» (“Alquimia”, ikus 17. or.), hiru interpretazio posible daude bertso-lerro horietarako, adibidez. Bata, *sombras lunares* gisa ulertzea; bestea, *sombra, lunares* moduan; eta azkena, *sombras, lunares* izango balitz bezala. Badago, nolanahi ere, autoreak berak eskuz zuzendutako zenbait akats tipografiko ere, eta horietan saihestu egiten da anbiguotasun oro, zuzenketari esker.

4. ITZULPENA

CORRAMOS LIBRES AHORA⁴

DE MUJER A MUJER

Pida usted un deseo

Una vez quise ser hombre
para casarme con mi hermana
que ya lleva tres divorcios.
Para amar a mis amigas
que en cada relación mueren un poco.

Quise ser hombre
para fecundar sus vientres
no de hijos
sino de poesía,
vino tinto
relojes parados
unicornios azules.

Para decirle a Josefina
cuanto admiro su forma de entregarse
para escribirle a Rosi
esas cartas que no llegan nunca
llamar por teléfono a Pilar
que espera tantas tardes
llenar de caricias prolongadas
el espacio de Beatriz
que vive sola y le tiene
miedo a los temblores.

Quise ser hombre,
para amarlas a todas
y no sentir más
el frío de sus lágrimas

KORRI DEZAGUN ASKE ORAIN

EMAKUMEAK EMAKUMEARI

Eska ezazu gurari bat

Behin gizon izan nahi izan nuen
ene ahizparekin ezkontzeko
jada hiru dibortzio izandakoarekin.
Nire lagunak maitatzeko
harreman bakoitzean apur bat hiltzen direnak.

Gizon izan nahi izan nuen
haien sabelak ernaltzeko,
ez hurrez,
baizik eta poesiaz,
ardo beltzez,
erloju geldiz
adarbakar urdinez.

Josefinari esateko
nola miresten dudan entregatzeko duen era
Rosiri idazteko
inoiz iristen ez diren eskutitz horiek
Pilarri telefonoz deitzeko
hainbeste arrats zain dagoenari
fereka luzez betetzeko
Beatrizen espazioa
bakarrik bizi eta
dardaren beldur baita.

Gizon izan nahi izan nuen
guztiak maitatzeko
eta gehiago ez sentitzeko
haien malkoen hotza

---

⁴ Itzulgaiarentzat eta itzulpenarentzat 11 puntuko letra-tamaina erabili da, bertso-lerroak ahalik eta gutxien banatu ahal izateko.

en mi playera
ni mirarlas apagarse
ni presenciar sus funerales
en sus ataúdes de treinta años.

Quise ser hombre
para invitarlas
a surcar el universo,
bailar descalzos
porque la vida
es el regalo máspreciado,
para llevarlas del brazo
hasta una cama
donde no tengan que fingir orgasmos.

Soy mujer
y aunque puedo
compartir con ellas la poesía,
escribirles cartas
llamarlas por teléfono,
llenarlas de caricias prolongadas,
surcar el universo,
bailar descalzas
secar su llanto,
tocar su alma

no es suficiente.
no les alcanza.

Porque, desde niñas, aprendieron
que los hombres son
un premio
al que hay que amar,
sin importar
si ellos las aman.

ene elastikoan
haiek itzaltzen ez ikusteko
haien hiletan lekuko ez izateko
hogeita hamar urteko haien hilkutxetan.

Gizon izan nahi izan nuen
haiek gonbidatzeko
unibertsoa gurutzatzera
ortozik dantzatzera
bizitza delako
oparirik preziatuena,
besotik helduta eramateko
orgasmo plantarik egin behar ez duten
ohe bateraino.

Emakume naiz
eta haiekin poesia elkarbana
dezakedan arren
eskutitzak idatzi
telefonoz deitu
fereka luzez bete
unibertsoa gurutzatu
ortozik dantzatu
haien negarra xukatu
haien arima ukitu

ez da nahikoa
ez dute aski

Neskatxatetik ikasi baitzuten
gizonak direla
sari bat
haiek bueltan maite
ala ez
maitatu beharrekoa.

Gioconda

Mi vulva es una flor
es una concha
un higo
un terciopelo
está llena de aromas sabores y rincones
es color de rosa
suave íntima carnosa

A mis doce años le brotó pelusa
una nube de algodón entre mis muslos
siente vibra sangra se enoja se moja palpita
[me habla

Guarda celosa entre sus pliegues
el centro exacto de mi cosmos
luna diminuta que se inflama
ola que conduce a otro universo

Cada veinticinco días se torna roja
estalla
grita
entonces la aprieto con mis manos
le digo palabras de amor en voz muy baja

Es mi segunda boca
mis cuatro labios
es traviesa
retoza
chorrea
me empapa

Le gustan las lenguas que se creen mariposas
los penes solidarios
la pulpa de ciruela femenina
o simplemente
las caricias venidas de mí misma

Gioconda

Ene bulba lore bat da
maskor bat da
piku bat
belus bat
bete-betea dago lurrinez zaporez eta txokoz
larrosa-kolore da
leun intimo mamitsu

Hamabi urte nituela hazi zitzaion ilexka
kotoi-laino bat ene hankartean
sentitu bibratu odoleztatu sumindu busti
[taupaka niri hizketan

Tolesduren artean gordetzen du mesfidati
ene kosmosaren zentro zehatza
gartzen den ilargi ñimiño
beste unibertso batera daraman olatu

Hogeita bost egunean behin gorritzen da
leher egiten du
oihu egiten du
orduak eskuez estutzen dut
esaten dizkiot amodio-hitzak baxu-baxu

Ene bigarren ahoa da
ene lau ezpainak
bihurri da
zirri dagi
zurrustaka
blaitzen nau

Mingain tximeleta-ustek ditu gogoko
zakil solidarioak
emakumezko aranaren mamia
edo soilik
nigandik datozkion ferekak

Es pantera
gacela
conejo
se ofrece coqueta si la miman
se cierra violenta si la ofenden
es mi cómplice
es mi amiga
una eterna sonrisa de mujer complacida.

Pantera da
gazela
untxi
haren burua opaltzen du, txolin, mainatzean
ixten da, bortxaz, iraintzean
ene konplize da
ene lagun da
emakume asearen betiereko irribarre.

Orígenes

*Para mi abuela Rosa,
mi madre Luz y
mi hermana Elena*

En mí habitan mil mujeres
cumplen años
llantos
rabias

libran guerras en mi cuerpo
se liberan de grilletes
se me cuelgan
me desgarran

Soldaderas del destino
brujas buenas de los bosques
prisioneras de los mitos
encerradas en telares
en iglesias
en fogones

Jatorria

*Rosa ene amonarentzat,
Luz ene amarentzat eta
Elena ene ahizparentzat*

Nigan mila emakume bizi dira
betetzen dituzte urteak
negarrak
amorrak

gudatan dabilta ene gorputzean
askatzen dituzte bilurrak
zintzilikatzen zaizkit
urratzen naute.

Patuaren soldadera⁵
basoko sorgin zintzo
mitoetako preso
giltzapeturik ehundegietan
elizetan
sukaldeetan

---

⁵ Soldaderak edo adelitak Mexikoko iraultzan parte hartu zuten emakumeak izan ziren. (Itzultzailearen oharra)

fueron roca
arena
agua

sangre
luna
montes

Siento voces en mis venas
alaridos en el alma
carcajadas en mi entraña

son mis madres
mis abuelas
mis hermanas

Es mi historia que me llama.

izan ziren harkaitz
hondar
ur

odol
ilargi
mendi

Ahotsak sentitzen ditut ene zainetan
intziriak ariman
algarak ene erraietan

ene amak dira
ene amonak
ene ahizpak

Ene historia da niri deika

Cántico

Me gustan las mujeres esdrújulas
sin brújula
sin mítica
con tónica

Las que aman con las vísceras
las células
las glándulas

Las rítmicas
intrépidas
impúdicas

Las pérfidas
ingrávidas
poéticas

Kantika

Laket ditut azentudun emazteak
ez xederik
ez mitorik
ezohikoak

Maite badute erraiekin
hezurrekin
guruinekin

Baldin badira erritmiko
beldurgabe
haragikoi

azpisuge
etereo
poetiko

las mágicas
las lésbicas
lunáticas

bai magiko
bai lesbiko
lunatiko

Me gustas tú, Andrómeda
erótica
magnífica
política
MUJÉRICA.

Gustuko haut, hi, Andromeda
erotiko
berealdiko
politiko
ANDEREZKO

[...]

[...]

Alquimia

Brota el encuentro
cuarto-universo de
sombra lunares
silencios
copas repletas de anís o de vino
de hielo en las bocas
de vientres unidos en viajes terrenos
en goces continuos de toda una tarde.

La magia se duerme
pegada a nosotras
las tres somos una
que gime y se enreda
que siente en su espalda
el rocío de la cama
mientras la ventana nos mira indiscreta
le cuenta a la luna
que nos ha sorprendido

Que somos mujeres llenas de deseo

Alkimia

Erne da enkontrua
laugarren unibertso
ilargi-itzalena
isiluneena
anisez edo ardoz beteriko kopena
ahoetako izotzena
arrats oso bateko gozamen jarraien
bidaia mundutarretan batutako sabelena.

Magia lokartzen
gure ondo-ondoan
hirurok gara bat
auhendatzen duena eta endredatzen dena
bizkarrean sentitzen duena
ohearen ihintza
leihoak lotsagabe begiratzen digun bitartean
esaten dio ilargiari
ustekabeen harrapatu gaituela

Desiraz betetako emakumeak garela

que tenemos alas brotando del cuerpo
que volamos juntas cuando nos amamos
porque desciframos la historia del mundo
la absurda mentira del fruto prohibido.

Autopista México-Puebla

*Para Amparo,
porque lo vivimos juntas*

Ibas desnuda por la carretera
con tu cuerpo adolescente llagado
por los cardos de un cigarro

Ibas descalza
con la mirada puesta
en un mundo oscuro, lejano

Ibas sola con el pelo revuelto
la risa ausente
los puños crispados

Ibas andando en silencio
sin ayuda
sin llanto

Ibas buscando la muerte
con la vida hecha trizas
a tus dieciséis años

Ibas con el sexo herido
con el alma tierna
estatua en añicos

Ibas espejo, espejito

hegoak erne zaizkigula gorputzetik
batera egiten dugula hegan elkar maitatzean
deszifratzen dugulako munduko historia
fruitu debekatuaren gezur zentzugabea.

Mexiko-Puebla autobidea

Amparorentzako,
elkarrekin bizi izan genuelako

Bahindoan biluzik errepidean behera
hire gorputz nerabea
zigarro baten kardoek zauriturik

Bahindoan ortozik
hire begirada
mundo ilun, urrun batean galdurik

Bahindoan bakarrik ilea nahasirik
barrea galdurik
ukabilak gogorturik

Bahindoan oinez isilik
laguntzarik gabe
negarrik gabe

Bahindoan heriotzaren bila
bizitza suntsiturik
hamasei urterekin

Bahindoan sexua zauriturik
arima xamurturik
estatua birrindu hori

Bahindoan ispilu, ispilutxo

mujercita en ciernes
hermanita mía

Ibas, y yo iba contigo

Reencuentro

Me desvisto
por el puro placer de ver
mi cuerpo de mujer en el espejo
de mirar cada parte aparecer
y sorprenderme
como si fuera la primera vez que me
[contemplo
de tocarme los senos
de sentir cómo vivo en cada uno de mis
[rincones
de percibir mi aroma que es sólo mío
y que es único
aunque no sea siempre el mismo.

Mi cuerpo de mujer
descubierto hace apenas unas reuniones
[feministas
y algunos amantes
mi cuerpo parvulitos de sexualidad
mi cuerpo que crece y decrece conmigo
mi cuerpo que amo por sobre todas las cosas
y pese a todos los siglos de los siglos
amén.

neskatxa izateko atarian
ene ahizpatxo

Bahindoan, eta ni banindoanan hirekin.

Berraurkitzea

Biluzten naiz
ene emakume-gorputza ispiluan
ikustearen plazer hutsagatik
atal bakoitza agertzen ikusi
eta harritzen bainaiz
neure burua begizatzen dudan lehen aldia
[balitz bezala
ene bularrak ukitzen ditut
ene izkinetako bakoitzean nola bizi naizen
[sumatzen dut
enea den lurrina hartzen dut
eta soilik enea
beti bera ez bada ere.

Ene emakume-gorputza
bilera feminista gutxi batzuk dira soilik
[aurkitu nuela
eta zenbait amorante
ene gorputza sexualitatearen haureskola
ene gorputza nirekin hazten eta txikitzen da
ene gorputza ezeren ginetik maite dudana
gizaldi eta gizaldi guztiak izanagatik
amen.

Amando, amando

Para Pilar

Pretendo morir amando

Amando las noches estrelladas
la música que nace en mis caderas
la poesía que escribo y la que está en los lirios

Amando la fuerza de la vida
la risa loca de las mujeres
la soledad que me permite amarme

Amando el encuentro de dos cuerpos
las horas de caricias
de ternura, de sexo

No importa si cumplo cien años
si mi sangre se ausenta
si mi piel se marchitan
no importa

Amando, pretendo morir amando.

Maitatuz, maitatuz

Pilarrentzat

Maitatuz hiltzeko asmotan nago

Maitatuz gau izardunak
ene aldaketan jaio den musika
idazten dudana poesia eta lilietan dagoena

Maitatuz bizitzaren indarra
emakumeen irri zoroa
neure burua maitatzen uzten didan bakardadea

Maitatuz bi gorputzen enkontrua
ordu luzetan ferekak
xamurtasuna, sexua

Bost axola ehun urte betetzen baditut
ene odola galtzen bada
ene azala ihartzen bada
bost axola

Maitatuz hiltzeko asmotan nago, maitatuz.

Historia

*Para Mar, de cuyo corazón
brotó este poema*

Nací mujer e intentaron convencerme
que esto era pecado

Como herencia recibí el miedo
el silencio
la vergüenza

Historia

*Marrentzat, haren bihotzetik
jaio baitzen poema hau*

Emakume jaio nintzen eta sinetsarazi nahi izan
[zidaten
bekatua zela hori

Herentzia gisa jaso nituen beldurra
isiltasuna
lotsa

No te toques

No te mires

No te ames

Con los años, enfermé de impotencia

Con los años, del dolor surgió la fuerza

Me fui curando a través de violaciones

del grito en medio de una misa

de los tajos en mi entraña

Me fui curando acercándome a mi historia

atreviéndome al llanto y a la risa

Así llegué a encontrar a las mujeres

así llegué a su mundo de amatista

y me dije:

Esto tiene que ver más conmigo misma

con mis ganas de explotar

con mi idea de la vida

del amor

del viento

Esto tiene que ver más con el Cosmos,

que es de donde vengo.

Ez ezan uki

Ez ezan beha

Ez ezan maita heure burua

Urteen poderioz, ezintasunak jo ninduen

Urteen poderioz, jaio zen oinazetik indarra

Sendatu nintzen apurka bortxaketen bidez

meza baten erdian entzundako oihuaz

ene erraien ebakiez

Osatu nintzen emeki ene historiara hurbilduz

ausartzen negar eta barre egiten

Horrela aurkitu nituen emakumeak

horrela iritsi nintzen haien amatista-mundura

eta esan nuen ene artean:

Honek zerikusi handiagoa du neure

buruarekin

ene leher egiteko gogoekin

ene bizitzaren ideiarekin

amodioarenarekin

haizearenarekin

Honek zerikusi handiagoa du Kosmosarekin

eta bertatik nator ni.

Destino mayor

Para Verónica Ortíz

Nacimos para estar solas

Existimos con la conciencia en carne viva

Dando saltos mortales cotidianos

Patu nagusia

Verónica Ortizentzat

Bakarrik egoteko jaio ginen

Existitzen gara, kontzientzia haragi bizitan,

Ohiko zilipurdiak eginez

Alguna madre cósmica nos amamantó con fuego
para abandonarnos en una tierra
donde por ser se paga un precio

Aprendimos a mordernos el deseo
a templarnos la sangre
a dominar el ansia

Estamos hechas de ciclos
de silencios
de nostalgia

Habitantes temporales del amor,
somos nuestra media naranja
nuestra propia pareja
nuestra pasión más fiel

A veces, la soledad nos punza
el mundo nos desgaja
entonces, ahí está el mar
y la palabra.

¡Huy, qué susto!

Somos volteadas
invertidas, divertidas
(y soñadas)

Somos cuadradas y redondas
triangulares y picudas

Somos geniales,
magistrales, teatrales
musicales

Somos mayúsculas,

Ama kosmikoren batek suz eradoski gintuen
gero abandonatzeko lurralde batean
non izateagatik ordaindu egiten den

Ikasi genuen desirari hozka eusten
odola baretzen
grina menderatzen

Eginak gaude zikloz
isiltasunez
nostalgiaz

Geure aldi bateko amodioaren biztanle
geure laranja erdia gara
geure bikotekide
geure pasio leialena

Noizean behin, bakardadean ziztatzen gaitu
munduak erauzten gaitu
orduak, hor dago itsasoa
eta hitza.

Ui, hau ikara!

Irauliak gara
inbertituak, indarberrituak
(eta amestuak)

Karratuak gara eta biribilak
triangeluarrak eta zorrotzak

Egundokoak gara,
maisulanak; teatralak
musikalak

Maiuskulak gara,

minúsculas, esdrújulas

Somos sirenas

Somos hadas

Somos medusas

Somos magas

Se dice que comemos carne humana
mas no todas, no lo crean,
también hay vegetarianas

Alguien afirma que nos gustan las
[espuelas
mas no a todas, no lo crean
existen miles de tacones y de medias

Hay quienes juran y aseguran
que salen llamas cuando amamos
que han visto chispas cuando el sueter nos
quitamos
que predecimos el futuro y somos malas
¡huy, qué malas!

La palabra da temores,
da sudores y estertores

Da rasquiña y urticaria

Si se dice es en voz baja,
o de plano se dice

Huy, qué asco, se proclama
(y en el fondo: ¡Huy, qué ganas!)

Sí, señoras. Sí, señores.
No se asusten. No hay alarma.
Todo es simple en esta vida

Somos mujeres. Somos lesbianas.
Y, como ustedes, somos Alma.

minuskulak, azentudunak

Sirenak gara

Maitagarriak gara

Medusak gara

Aztiak gara

Jaten omen dugu giza haragia
baina ez guztiok, ez pentsa,
begetarianoak ere badira

Ezproiak gustuko ditugula diote
baina ez guztiok, ez pentsa,
badira takoi eta galtzetazaleak milaka

Badago esaten eta zin egiten duenik
garrak darizkigula maitatzean
ikusi dituztela txinpartak jertsea
eranztean
geroaren igarle garela, eta gaiztoak
ui, bai gaiztoak!

Izua dakar hitzak,
izerdi eta ezindura

Ematen du azkura eta urtikaria

Esaten bada, izan ohi da beti ahapeka,
edo esaten da garbi

Ui, hau nazka, aldarrika
(eta egiaz: ui, hau irrika!)

Bai, andreak. Bai, jaunak.
Ez izutu. Ez kezka.
Guztia da erraz bizitza honetan.

Emakumeak gara. Lesbianak gara.
Eta, zuek bezala, Arima gara.

MURMULLOS AL OÍDO

[...]

Disidente

No nací para amar
todos los días
a la misma hora
por el mismo canal
ni en la misma cama.

¿Masoquista?

Prefiero el peligro de quererte
al riesgo de no haberte conocido.

Miradas

Y tus ojos como trozos de ámbar
vuelven verde mi sangre y toda yo
soy un árbol desbordante de savia.

Urna

Tu piel está hecha para depositar secretos.
Tu entrepierna para buscarlos.

XUXURLAK BELARRIRA

[...]

Disidente

Ez nintzen jaio maitatzeko
egunero
ordu berean
kanal beretik
ezta ohe berean ere.

Masokista?

Nahiago dinat hi maitatzeko perila
hi ez ezagutu izanaren arriskua baino.

Begiradak

Eta hire anbar pusken pareko begiek
bihurtzen ditene odola berde eta ni osorik
naun zuhaitz bat izerdiz lepo

Kutxa

Hire azala sekretuak uzteko egina zagon.
Hire hankartea, bertan bilatzeko.

Retrato hablado

Mi amada es una mujer despierta
que bebe versos sobre mi cuerpo.

Ahozko potreta

Nire maitea emakume argia da
ene gorputz gainean bertsoak edaten dituena.

Lugar común

Es que tú
Es que yo
Es que el miedo...

Leku komuna

Para Claudia

Claudiarentzat

Izan ere hi
izan ere ni
izan ere beldurra...

Ni modo...

La vida tomó la decisión
que tú y yo
estuviéramos
siempre
irremediamentejuntas

Modurik ez...

Bizitzak hartu zinan erabakia
hi eta ni
beti
egoteko
ezinbesteanbatera

Amanecer

Duerme la tierra
sus voces se han callado
sólo tu nombre es cierto
sólo eso.

Egunsentia

Lurra lo zagon
isildu ditun haren ahotsak
soilik hire izena dun egia
soilik hori.

Inversión térmica

Para Adriana

Somos hijas del destiempo.
Yo, en pleno otoño.
Tú, primavera miedosa de mis vendavales.

Iraultze termikoa

Adrianarentzat

Destenorearen alabak gaitun.
Ni, udazken betean
Hi, nire haizeteen udaberri izu.

Knock-out

Para Adriana

Somos dos perdedoras.
Nos derrota este amor
                  tan obstinado
                  tan terco
                  tan nuestro.

Knock-out

Adrianarentzat

Bi galtzaile gaitun.
Maitasun honek garaitzen gaitin
  honen egoskor
  honen temati
  honen geure.

Así es la vida...

Llamaste y
se me olvidó enseguida
que ya te había olvidado.

Horrelakoa dun bizitza...

Deitu hunan eta
azkar batean ahantzi ninan
ahantzi hindudala jada.

La neta

¿Y qué carajos extraño de ti,
                  si no me dabas nada?

Egia esan

Hire zer arraioren falta sumatzen dinat
                  ezer ematen ez ba hidanan?

Suspiro

Yo ya no soy yo

Soy tu mirada
y tú, mi deseo.

Hasperen

Ni ez naun jada ni

Hire begirada naun
eta hi, ene desira.

Paisajes

Tu sexo,
qué tibio
qué suave

Es un trozo de lumbre
un rayo de luna
un bosque de albahaca.

[...]

Paisaiak

Hire sexua
bai epel
bai leun

Su puska bat dun
ilargi-errainu bat
albaka baso bat.

[...]

Instantes

¿Para qué el miedo,
si el deseo se vertía entre los muslos
hasta hacernos rodar sobre la
[alfombra?

Instantak

Zertarako ikara,
desira hankartean bazerion
gu alfonbran biraka ibilarazi arte?

Cabalgata

*Para Mar,
quien escribió
la mitad de este poema*

Nuestras pieles montadas en una,

g a l o p a n d o

Podríamos trotar al infinito
y perder miedos como locas

¡tantos!

[...]

Zamalkatzea

*Marrentzat
poema honen
erdia idatzi baitzuen*

Gure azalak elkar zamalkatzen, azal bakar,

l a u h a z k a

Infinitoraino trostan ibil gintezkenan
zoroak nola beldurrak galdu

hainbeste (beldur)!

[...]

Parto con dolor

Ayer estuviste tan triste
que me pasé el día

p
a
r
i
e
n
d
o

tristezas.

Erdiminak

Horren triste egon zinen atzo
egun osoa eman nuen

e
r
d
i
t
z
e
n

tristurak.

Danzón delicado

Me gusta bailar
mover las caderas
sentir las notas
que me penetran
una y otra vez
en un interminable
rítmico y placentero
orgasmo musical.

D.F.

Habría que traer al
mar en el bolsillo y
sacarlo en pleno periférico
para olvidarse de la neura
un rato.

Dantzazale delikatu

Gustuko dut dantzatzea
aldakak mugitzea
notak sentitzea
nigan sartzean
behin eta berriz,
amaigabeko
erritmozko eta plazerezko
orgasmo musikal.

Mexiko Hiria

Ekarri beharko litzateke
itsasoa patrikan eta
Periferikoan bertan atera
obsesioaz ahazteko
apur batez.

**EN TU ESENCIA Y TU PIEL ME
ENCUENTRO, MUJER**

De cara al horizonte

Para tí, Terciopela

Me aproximo a mí misma
en la calma tierna de tu ser entero

Y nos recuerdo
intercambiando un centelleo único
un tiempo irremediamente nuestro
de rosas y de azules sollozos contenidos
hablándonos con una lengua antigua
de manos que comparten una misma historia.

Te descubro y te quiero
con la plena conciencia
de cómo debo colocarte
en este ser tan mío,
haciendo a un lado la vehemencia
adoptando una medida antaño combatida
alimentándome de tu ternura tímida
percibida apenas en el atrevimiento
de tus dedos en mi cara,
o en esa mirada que a veces se te escapa
por entre alguna rendija de tus muros.

Y sé que contigo una tiene
que ser suave
y perseverante

**HIRE ESENTZIAN ETA AZALEAN
AURKITZEN NAUN, EMAKUME**

Zerumugari so

Hiretzat, Terciopela

Neure buruarengana inguratzen naun
hire izate osoaren lasaitasun xamurrean

Eta gutaz oroitzen naun
dirdira berdingabe bat trukutzen geninala
ezinbestean geure hunan garai bat
larrosena eta eutsitako negar-zotin urdinena
elkarrekin solasean hizkuntza zahar batez
historia bera duten eskuenaz.

Aurkitzen haut eta maitatzen
hain enea den izate honetan
nola kokatu behar haudan
kontzientzia osoz,
suhertasuna bazter utziz
aspaldi oldartu nintzaion izaria hartuz
elikatuz hire xamurtasun lotsatiaz
hire hatzek ene bisaian diten
atrebentzian apenas sumatutakoaz,
edo so horretan, lantzean ihes dagienean
hire murruean arrakalaren batetik.

Eta bazakinat hirekin
behar dela leun izan
eta temati

y ser,
deveras.

Y saber cuándo guardar silencio
para escuchar así tu voz callada
y hablar en el momento preciso
en el que,
encerrada en ti misma,
necesitas otra voz de mujer
para reconocerte en ella.

Y esperarte
y sentirte salir al encuentro
de tus propias emociones
y volverme tu cómplice absoluta
aunque no sea a mí
a quien deseas

Porque
después de todo
eso qué importa
si a tu esencia
la siento
cada vez
más
cerca.

Promessa

Para tí, Terciopela

En una tarde cualquiera
en el momento preciso
saldré al encuentro de tu boca

eta behar dela izan,
egiaz.

Eta jakin noiz isilik egon
entzuteko hire ahots isila
eta hitz egin noiz
eta,
herorrengan giltzapean,
behar dunanean beste emakume ahots bat
bertan herori ezagutzeko.

Eta hire zain egon
eta hi sentitu irteten
hire emozioen bidera
eta heure konplize absolutu bihurtu
nahiz ez izan ni
desiratzen dunana

Ze
azken batean
zer axola zion
hire esentzia
sentitzen badinat
geroz eta
are eta
gertuago.

Promessa

Hiretzat, Terciopela

Halako arrats batez
une egokian
irtengo naun hire ahoaren bidera

me llenaré de sol en el verano de tu vientre
besaré con la palma de mi mano
el pico de tus pechos-paloma
te regalaré un caracol entero
para depositarlo entre tus muslos,
floridos por un deseo a punto de ser descubierto
tras un amor de esencias
frente al mar.

[...]

Romance de mar y luna

Para una mariposa

Como ofrenda vívida de Yemanjá
la diosa solitaria
brotas del mar repleta de corales
la piel brillándote de luna
la orquídea de tu pubis abriéndose en el aire

Aislada en tu mundo de sirena
no hay marino para oír tu canto
taciturna hilandera ante su rueca
sueñas con el amor

lo esperas

Sobre tu manto de lentejuelas
de cara a las estrellas
interrogas a la noche
deshojas caracolas
repites, en voz baja, mil

[poemas

beteko naun eguzkiz hire sabelaren udan
musukatuko dinat ene esku ahurraz
hire bular-usoen mokoia
barraskilo oso bat oparituko dinat
uzteko hire izter artean,
biak loretsu inork aurkitzeko zorian den desio batez
lurrinezko amodio baten gibelean
itsasaurrean.

[...]

Ilargi eta itsaso erromantze

Tximeleta batentzat

Jemanjaren opagai bizi gisa
jainkosa bakartiarena
jalgi haiz itsasotik koralez betea
azala ilargiz dir-dir
hire pubiseko orkidea airean zabalduz

Isolaturik hire sirena munduan
ez zagon marinelik hire kantua entzuteko
ehole goibel bere goru aurrean
amets dun amodioa

haren esperoan hago

Hire ezkatazko mantu gainean
izarren parean
itauntzen dun gaua
hostokatzen ditun maskorrak
errepikatzen ditun, ahapeka,

[mila poema

pero los barcos pasan
los siglos hacen llaga
la playa es un reloj de arena

No hay faros que se enciendan
gotas de sal resbalan a tus labios
entreabiertos en monótona plegaria
sólo el silencio te responde
un silencio te responde
un silencio de ausencia
de silencios.

Ola cansada,
diluyes tu sombra de sándalo en la espuma
vuelves al mar cubierta de tristeza
mientras yo,
reflejo tuyo,
de entre el fondo del cielo te contemplo
amándote desde la misma luna.

Buenos propósitos

Para la misma mariposa

Hoy me propuse luchar
contra este amor que empieza
hacer caso omiso de la curva de tu espalda
de tus pechos libres llamándome
bajo la tela transparente de tu blusa
del contoneo de tu risa
de tu piel fogata

Decidí no conmovirme ante
tu rostro de gacela herida

baina pasatzen ditun itsasontziak
zauritzen dinatzen mendeek
hondartza hareara-erlojua dun

Ez zagon piztuko den itsasargirik
gatz tantak irristan hire ezpainetan
otoitz monotonoz erdi-zabalik
isiltasunak din erantzuten soilik
isiltasun batek din erantzuten
isiltasunen ausentziaren
isiltasun batek.

Uhin unatu,
diluitzen dun hire sandalo-itxala bitsetan
bueltan haiz itsasora tristuraz lepo
bitartean ni,
hire isla,
zeru hondotik nagon hiri so
ilargitik bertatik hi maitatzen.

Asmo onak

Tximeleta berarentzat

Gaur borroka ninan asmo
hastear den amodio honen aurka
ezikusiarena egin niezaion hire bizkar-kurbari
hire bular askeei
oihal gardenpean niri deika
hire irriaren gerri-dantzari
hire su-azalari

Erabaki ninan ez hunkitzea
hire gazela zauritu aurpegi aurrean
ez pentsatzea nigan hire zilborrean

no pensarme en la fuente de dicha
    que guardas en tu ombligo
en el palomar de tus caderas
ni en la bugambilia de tu lengua

No dejarme envolver por el ámbar de tu carne
por las llamaradas de tu pelo
por tu mirada

Esta vez, voy a quererme un poco
a no inventar que podrías amarme
a no esperar de ti
    eso que tú esperas de otro

Esta vez, renunciaré a los sueños
levantaré murallas
cavaré a mi alrededor
    cincuenta fosos

Esta vez, no tendrás cabida en mi presente
Esta vez, no voy a provocarme otra muerte.

Una vez sí basta

No importa si
nunca más
volvemos a hacer el amor
ni siquiera
si volvemos a vernos.

Sólo te pido:
no lo destruyas
ni por miedo
    ni por olvido
    ni por flojera.

gotortuta dunan zorion-iturrian
ez hire aldaken usategian
ezta hire mingainaren buganbilean.

Ez nezan utz bil nintzan hire mamiaren anbarak
hire ilearen sugarrek
hire soak

Oraingoan, apur bat maitatuko dinat neure burua
ez dinat asmatuko maite nintzakenanik
ez dinat higandik espero izango
    hik beste batengandik espero dunana

Oraingoan, uko egingo zienat ametsei
eraikiko ditinat harresiak
zulatuko ditinat ene inguruan
    berrogeita hamar hobi

Oraingoan, ez dun izango lekuri ene orainean
Oraingoan, ez zionat beste heriotzarik eragingo
    [neure buruari.

Behin badun aski

Bost axola
inoiz ez
badinagu amodiorik egiten berriz
edo are
berriz elkar ikusten ez badinagu.

Soilik eskatzen dinat:
ez ezan suntsi
ez beldurratik
    ez ahanzturagatik
    ez ahultasunagatik.

Razones

Porque eres mía y no
porque me gusta como me besas

porque tu piel huele a almendro
y tu sexo a fruta fresca

porque podrías ser un pércimo
pero también una reina

porque eres un colibrí gozoso sobre mi cuerpo
porque me dejas la carne latiendo con tu deseo

porque te excitan mis pechos y sabes leer en
[ellos

porque me inventas palabras que son
cantos de universos

porque estás hecha de los mares
y estás hecha de la tierra

porque llevas en la entraña mil palomas
[mensajeras

porque tus ojos contienen los reflejos de tu
[parque

porque eres un alquimista que
transforma los pesares

porque le hablas a las piedras
y danzas con los cristales

porque eres mujer pagana y eres mujer sagrada

porque eres mía y no
porque eres mi amante y mi amada.

Arrazoiak

Neurea haizelako eta ez
gogoko dudalako nola musukatzen naunan

hire azalak duelako almendrondo usaina
eta hire sexuak fruta freskoarena

izan haitekeelako fruitu
baina baita erregina ere

hi haizelako kolibri amultsu ene gorputz gainean
uzten didanalako haragia hire desiraz taupaka

kitzikatzen hautelako ene bularrek eta leitzen
[dakinalako bertan

asmatzen dizkidanalako hitzak
unibertsoen kantu direnak

itsasoz hagoelako egina
eta egina hagoelako lurrez

erraietan daramatzanalako mila uso mezulari

begietan ditunalako gorderik hire parkearen
[islak

alkimista haizelako
nahigabeak transformatzen dituen

mintzo haizelako harriei
eta kristalekin dantzatzen haizelako

emakume pagano haizelako eta emakume sakratu

nire haizelako eta ez
nire maitale haizelako eta nire maitatu.

Mar

Pájara bruja gitana
sin lazos ni casa
caminante llegada de tierras lejanas
colores y sedas por todo equipaje

Te pido:

sigue loca
sigue maga
sigue poeta

Sigue tu senda de mujer cometa
no cambies ni te detengas
cumple destinos de vidas pasadas
comparte tu fuerza tu luz tus poemas

Y si alguna otra vez
nuestras vidas se encuentran
correré a tu risa
correré a tus brazos de mujer inmensa.

Hermana mía

Nunca lo imaginamos nunca

Éramos como hermanas
que se cuentan
que se abrazan
que se comparten la vida
la poesía
la risa

Tarde inquieta de domingo

Mar

Azeri sorgin ijito
loturarik eta etxerik gabea
urrungo lurretatik etorritako bidelari
kolore eta zetak ekipaje bakar

Eskatzen dinat:

jarrai zoro
jarrai azti
jarrai poeta

Jarrai hire kometa-emakume bidea
ez hadi alda eta ez geldi
bete iragan bizien patuak
bana itzan hire indarra hire argia hire poemak

Eta noizbait
egiten baditen topo geure biziek
joango naun lasterka hire barrerantz
lasterka hire emakume egundokoaren besoetara.

Ene ahizpa

Para Mar

Inoiz ez geninan imajinatu inoiz

Ahizpen gisakoak gintunan
elkarri kontatzen
elkar besarkatzen
elkarri emanaz bizia
poesia
irria

Marrentzat

Igande arrats egonezina

distintos besos
miradas distintas

Éramos otras pero también las mismas

Dos amigas atrapadas por el desconcierto
el deseo corriéndoles el cuerpo

Tarde de azoro
de sentires nuevos
de un poco de miedo

Qué dulce pasión
qué erótico juego
qué gozoso incesto

Aromas y jugos nos bañan
la tarde se sacia, igual que las ganas

Exhaustas
plenas
quedamos
las dos

más cerca
más cómplices
más hermanas.

Adaggio

Mi mano es tu mano
me la paso por el cuerpo
por el vientre
por los senos

musu ezberdinak
ezberdinak begiradak

Beste batzuk gintunan baina berberak ere bai

Bi lagun nahasmenak atzemanak
desira gorputzetan barrena

Arratsean lotsa
sentipen berriak
beldur txikiak

Hau pasio gozoa
hau joko erotikoa
hau intzestu gozoa

Lurrinek eta zukuek blaitzen gaitizten
arratsa ase, nola gogoak asetzen diren

Akituta
beteta
gelditu gintunan
biok
gertuago
konplizeago
ahizpago.

Adaggio

*Para Julia,
quien lo hizo surgir*

Ene eskua hire eskua dun
pasa dinat gorputzetik
sabeletik
bularretatik

*Juliarentzat,
sorrarazi zuenarentzat*

me detengo en los pezones
los aprieto
la llevo a mis muslos
bajo

subo

afuera

en medio

vuelvo al vientre
a mis pechos
a mi cuello.

Mi mano es tu mano
llego al pubis
juego

oprimo

abro

me recibe lo caliente
los dedos se me queman
se me empapan
se deslizan
se resbalan.

Mi mano es tu mano
la absorbo
me toco los pliegues
regreso a mis ingles
delineo

despacio

mi sexo

encuentro mis rizos mojados
los peino
los mimo
los jalo.

Mi mano es tu mano
gozosa atrevida risueña
se mete indiscreta
me besa en la boca

gelditu naun titiburuetan
estutzen ditinat
ene izterrera zaramanat
jaitsi

igo

kanpora

erdira

sabelera bueltan
ene bularretara
ene lepora.

Ene eskua hire eskua dun
iritsi naun pubisera
jostatzen naun

sakatzen dinat

irekitzen

epelak hartzen nain
hatzak erretzen zaizkidan
busti egiten zaizkidan
irrist egiten ditin
laprast egiten ditin.

Ene eskua hire eskua dun
xurgatzen dinat
tolesdurak ukitzen ditinat
bueltan ene izter-barrenetara
marrazten dinat

emeki

ene sexua

aurkitzen ditinat ene kizkur bustiak
orraztu
mainatu
tira.

Ene eskua hire eskua dun
amultsu lotsagabe arrai
sartzen dun ahalkegabe
ahoan ematen zidan musu

camina
muy lento
hacia arriba
descubre mi luna
mi monte
mi punto.

Mi mano es tu mano
me frota
me muerde
me lame
la excita que gima
que llore
que cante
se mece en su cuna
apura su baile
se mueve
se para
detiene mi orgasmo
reanuda su vuelo
me lleva girando
me suelta en el cosmos
me grita: te amo.

[...]

ibiltzen dun
oso makal
gorantz
aurkitzen din ene ilargia
ene mendia
ene puntua.
Ene eskua hire eskua dun
igurzten nain
hozka egiten zidan
miazkatzen nain
kitzikatzen ditene auhenek
ene negarrak
ene kantuak
kulunkan haren sehaskan
amaitzen din haren dantza
mugituz
pausatuz
gelditzen din ene orgasmoa
hasten din berriz haren hegaldia
biraka naraman
askatzen nain kosmosean
oihuka ziostan: maite haut.

[...]

A 3000 kilómetros de ti

Higandik 3000 kilometrora

Para Julia

Juliarentzat

Te quiero desde lejos
igual que cuando cerca

Maite haut urrundik
gertu hagoenean bezala

Te quiero por tus cartas
tu silencio
la distancia

Maite haut hire eskutitzengatik
hire isiltasunagatik
distantziarengatik

Te quiero desde aquí,
desde esta realidad de tierra calcinada
de rostros tan ajenos
de niños sin infancia

Maite haut hemendik
lur kiskalien
bisai hain arrotzen
haurtzarorik gabeko hauren errealitate honetatik

Desde mi soledad de piedra
de ramas
de ventanas

Ene bakardade harrizkotik
adarrezkotik
leihozkotik

Te quiero desde el verde
el sueño
el agua

Maite haut berdetik
ametsetik
uretik

Te quiero desde dentro
desde mi yo tan tuyo
desde esta ternura acumulada
desde mi voz que dice tu nombre

Maite haut barrendik
nondik eta ene ni hain hiretik
nondik eta pilatutako xamurtasun honetatik
nondik eta ene ahotsetik, hire izena esan eta

[y vuela

[hegaz doanetik

Te quiero, amor, te quiero

Maite haut, laztana, maite haut

Desde mí
desde ti
desde nosotras.

Nigandik
higandik
gugandik.

Melodía inconclusa

A Julia

Abarco tu horizonte con mi cuerpo
en este enésimo reencuentro nuestro
toda tú me presentes
y yo,
despierto

Me sumerjo en tu pelo
nido lleno de sol
con mis dedos
enciendo tu piel
mientras delinea los surcos
que la vida ha formado en tu cuello.

Descifro los botones
que encierran tu espalda
y aparecen tus peas
como diminutos planetas

beso cada una
cada vértebra
cada músculo
repleto de fuerza.

Entre tus piernas
tu otra boca me llama
con un canto que hechiza
desde un mar promesa

mi mano lo escucha
y baja
lentamente
por tu vientre

hasta tocar las cuerdas
de tu lira húmeda.

Amaitu gabeko melodia

Juliari

Hire zerumuga estaltzen dinat ene gorputzaz
gure enegarren enkontru honetan
hik, osorik, susmatzen naun
eta ni,
itzartzen naun

Hire ilean murgiltzen naun
habia eguzkiz betean
ene hatzez
pizten dinat hire azala
marrazten ditudan bitartean
bizitzak lepoan egin ditinan ildoak.

Deszifratzen ditinat botoiak
hire bizkarra giltzapetzen dutenak
eta agertzen ditun hire orinak
planeta ñimiñoak lez

bakoitza musukatzen dinat
orno bakoitza
gihar bakoitza
indarrez betea.

Hire hanka artean
hire beste ahoa zeukanat deika
sorgintzen duen kantu batez
promes-itsaso batetik

entzuten din ene eskuak
eta jaisten dun
emeki
hire sabeletik

jo arte hire
lira umelaren sokak.

Pequeño desencuentro*

También para Julia

Es inevitable,
de vez en cuando
surgen los malentendidos,
sobre todo en lo que está
apenas comenzando.

Pero,
déjeme decirle
cuenta usted
con mi más jubilosa promesa
que abriré mis sentidos
como una flor inmensa.

Le propongo juntemos
nuestras buenas intenciones
nuestra costumbre de hablarnos desde dentro
nuestras ansias por esta vida loca.

Mi querencia por usted se encuentra intacta
todo será cuestión de reatraparnos
de revivir queridísimos instantes
y ya verá, mi amor, cómo las cosas
van a ser mejor que antes.

*Obvia y humildemente inspirado en mi
Benedetti querido.

Desadostasun txikia*

Juliarentzat hau ere

Saihestezina da,
lantzean
sortzen dira gaizkiulertuak
batik bat
hasi berria den horretan.

Baina,
utzidazu esaten
har ezazu
nire promesik bozkariotsuena
zentzumenak irekiko ditu
egundoko lore bat nola.

Ene proposamena, batzea
gure asmo onak
gure elkarri barrendik hitz egiteko ohitura
gure bizi zoro honekiko grina.

Zuganako aiherra bere horretan dago
kontua izango da elkar berriz harrapatzea
berriz bizitzea instant maitatuenak
eta ikusiko duzu, ene laztana, ezen gauzak
lehen baino hobeak izango direla.

*Umiltasunez, ene Benedetti maiteak nabari
inspiratua

No, no te has ido

Sí, otro para Julia

En medio de mis búsquedas a diario
de mis rabias vertidas a medias
de mis encuentros con las letras
y el papel en blanco,
está constante tu recuerdo
como un reloj
como una planta
como un salmo.

Ilusa

El último para Julia

Créeme, confío.

Me digo que la perpetuidad no existe ya
ni siquiera en los panteones
que es muy probable que algún día,
en efecto,
despierte sintiendo diferente.

Sin estas ganas embriagantes de pensarte
sin este deseo tonto
que el tiempo eche reversa
sin esta maldita nostalgia de tu ser entero.

Me pregunto:
¿deveras será cuestión de tiempo?

Me contestó:
sí, seguro que en un siglo...

Ez, ez haiz joan

Bai, Juliarentzako beste bat

Ene eguneroko bilaketak
erdizka isuritako amorrak
enkontruak ene letrekin
eta paper zuriarekin
hor zagon konstante hire gomuta
erloju bat nola
landare bat nola
salmo bat nola.

Ameslari

Juliarentzako azkena

Sinets iezadan, konfiantza zeukanat.

Esaten zionat neure buruari betikotasunik ez dela ja
ezta panteoietan ere
seguruenik egunen batean,
hain zuzen,
desberdin sentituz esnatuko naun.

Hi pentsatzeko gogo hordigarri hauek gabe
denborak atzera-martxa sartzeko
gogo inozo hau gabe
hire izate osoaren nostalgia madarikatu hau gabe.

Ene arteko galdera:
egiaz al dun denbora kontua?

Erantzuna:
bai, mende bat barru seguruenik...

Eso sí que no

Yo puedo todo menos eso.

Puedo decaerme un poco
permitir que la nostalgia se me acerque
jugar con la idea de suicidarme
quizás hasta llorar a gritos
tomarme dos tequilas o
meterme en la cama a la una de la tarde.

Todo, menos sentarme a
esperar junto al teléfono.

Clases de tejido

Me tejo un suéter
con el ovillo enredado
de tus recuerdos

me lo pongo
pero el frío
continúa
entonces quiero quitármelo
y me desgarró
a jirones
la vida.

Ez, hori ez

Edozer egin dezaket hori salbu.

Tristatu naiteke apur bat
utz diezaioket nostalgiari inguratzen
neure burua hiltzearen ideiarekin jolastu
agian baita orroka negar egin ere
bi tekila edan edo
eguerdiko ordu batean ohean sartu.

Edozer, eseri eta
telefonoaren ondoan itxaron baino.

Trikota eskolak

Jertse bat egin dinat
hire oroitzapenen
haril nahasiaz

jantzi dinat
baina hotza
hor zagon
orduak kendu egin nahi dinat
eta urratzen dinat
puskaka
ene bizia.

Réquiem melancólico

Para Adriana

En mis poros te siento
en las afiladas lunas de mi sexo

te siento en el vientre
en los propios huesos
la carne
el pelo

por cada una de mis puertas
en cada gota de deseo
te siento

en mis esquinas te siento
bajo las uñas
en el silencio

como parte de mi espalda
te siento

en el compás de mis pechos
en mis axilas-cavernas
en los pliegues de mi cuerpo

en mi cabeza te siento
en las arrugas del rostro
por las veredas de adentro
en mi risa
en mi llanto
en mi recuerdo

en todo mi ser te siento
como si no hubieras muerto.

Requiem malenkoniatsua

Adrianarentzat

Ene poroetan sentitzen haut
ene sexuaren ilargi zorrotzetan

sentitzen haut ene sabelean
are, hezurretan
haragian
ilean

ene ateetako bakoitzetik
desira tanta bakoitzean
sentitzen haut

sentitzen haut ene izkinetan
azazkalpean
isiltasunean

ene bizkarraren parte bahintz bezala
sentitzen haut

ene bularren konpasean
ene leize-besazpian
ene gorputzaren tolesduretan

sentitzen haut ene buruan
aurpegiko zimurretan
barrengo zidorretan
ene barrean
ene negarrean
ene oroimenean

sentitzen haut ene izate osoan
hil izan ez bahintz lez.

Llamado

Tengo una golondrina inquieta entre los muslos
Danzo desnuda sobre las flores de mis sábanas
Percibo el más tenue de los signos

Soy un deseo que traspasa el universo
espuma brava que no alcanza a disolverse
un manantial acechante en plena jungla
un aroma violento a sexo fresco

Mi piel quiere vivir por cuenta propia
revolcarse en tu ser de tierra húmeda
en la furia de tu mar profundo
en tus llanos riveras y montañas

Ven, mujer, qué esperas
bórrame hasta el último rastro de estas ganas.

Deia

Enara egonezin bat zeukanat ene izterren artean
Dantzaten naun biluzik ene izaren lore gainean
Sumatzen dinat seinale ahulena bera ere

Unibertsoa gurutzatzen duen desira bat naun
disolbatu ezinean dabilen apar harroa
iturburu bat oihan betean zelatan
sexu fresko usain bortitz bat

Ene azalak bere kontura nahi du bizi
hire lur hezecko izatean lorrindu
hire itsaso sakonaren amorruan
hire lautada erribera eta mendietan

Hator, emakume, zeren zain hago
ezaba iezadan gogo hauen azken arrastoa ere.

CRÓNICA DE UN AMOR FALLIDO

Fueron tus besos locos

*Te perdono no amarme...
lo que no te perdono
es haberme besado
con tanta alevosía
Noel Nicola.*

Fuiste tú la que llegaste
a mí para anunciarme:
en tus ojos encontré mi tiempo

Tú la que dijiste:
me vuelven loca tus pechos

Tú la que me besó con toda alevosía
mientras yo era un campo abierto

Y luego,
casi enseguida,
fuiste tú la del miedo
la de los diques contra el deseo
la de este forzoso invierno
la que contuvo mi piel en su puño
para impedirle el vuelo

Y ahora,
estoy que reviento de amor por ti
de ganas
de este amor que tú creciste en mi pecho
y en mi sexo
de este amor que era un regalo
y tú no supiste quererlo

Fuiste tú quien cometió el pecado
y mira si juega la vida
que más que pecar en mi contra

MAITASUN ZAPUZTU BATEN KRONIKA

Hire musu zoroak izan zitunan

*Barkatzen dinat ni maite ez izana...
barkatzen ez dinadana dun
ni musukatu izana
horrenbesteko azpikeriaz
Noel Nicola*

Hi hintzen iritsi zena
nigana esateko:
hire begietan aurkitu ninan ene denbora

Hi esan zuena:
hire bularrek zoratzen naiten

Hi azpikeria osoz musukatu ninduena
ni soro zabal bat nindunan bitartean

Eta ostean,
ia jarrai-jarraian,
hi izan hintzen beldurrarena
hi desiraren aurkako dikeena
hi nahitaezko negu honena
hi ene azala ukabilean gorde zuena
hegan egin ez zezan

Eta orain,
lehertzeaz nagon higanako maitasunez
irrikan
hik ene bihotzean hazi huen maitasunaz
eta ene sexuan
oparia zen maitasun honetaz
hik maitatzen jakin ez huenaz

Hi hintzen bekatua egin zuena
eta gauzak zer diren
nire aurka bekatu egin baino

pecaste contra ti misma.

heure buruaren aurka egin huen bekatu.

Te busco

Sola, en la playa
busco la forma de tu cuerpo en la arena
el hueco que dejaron tus codos
el calor de tus nalgas
tus pisadas

te busco a ti en el vacío de mis brazos
me busco yo

busco tu voz, nuestra pasión, los besos
ese amor prometido que iba a ser inmenso,
único, histórico

busco...

pero no encuentro nada:
todo se lo llevó el mar
con la punta de su lengua
en aquella madrugada.

No todos los amores saben nadar

Tu amor es un buque
que naufragó apenas hubo zarpado

El mío alcanzó a volverse ola
que te buscó entre las olas
que se asomó en cada faro

Bilatzen haut

Bakarrik, hondartzan,
bilatzen dinat hanean hire gorputzaren forma
hire ukondoek utzitako zuloak
hire ipurmasailen beroa
hire lorratzak

hi bilatzen haut ene besoetako hutsunean
neure burua bilatzen dinat

bilatzen dinat hire ahotsa, gure grina, musuak
promestutako maitasun hura, izan behar
[zuen egundoko
bakar, historiko

bilatzen dinat...

baina ez dinat deus aurkitzen:
guztia eraman zinan itsasoak
bere mihi-muturraz
goizalde hartan.

Amodio orok ez daki igerian

Hire amodioa ontzi bat dun
itsasoratu orduko hondoratu zena

Nirea bilakatu zunan olatu
olatu artean bilatu hinduena
itsasargi guztietan agertu zena

que te llamó por tu nombre
que se perdió en una isla

Ola que no pudo hallarte
porque tu amor se quedó en la orilla.

hire izenez deitu hinduena
irla batean galdu zena

Aurkitu ezin izan hinduen olatu
hire amodioa itsasertzean geratu zelako.

Cachondeando con el sol

A solas con el mar, sobre la arena,
abro las piernas para que el sol se meta
para que vuelva colores el prisma de mi sexo
y retoce en mi otra boca

Una tibieza de hoja me recorre
la espuma de las olas me besa los pies
con la pluma de mi lengua
bebo la sal que se quedó en mi piel

Más abajo,
un aleteo casi imperceptible me aconseja:
cierro los ojos para pensar en ti.

Acaríciame

Mi piel está morena,
Justo como te gusta
y tú ya no la tendrás cerca
ni le pasarás rozando
esos tus dedos blancos
ni te dibujarás en ella
ni le dirás soy tuya
como aquella noche

Eguzkiarekin zirrika

Itsasoarekin bakarka, hondar gainean,
irekitzen ditinat zangoak eguzkia sar dadin
kolore anitz bilaka dezan ene sexu-prisma
eta josta dadin ene beste ahoan

Hostozko epeltasun batek kurritzen nain
olatuen bitsak musukatzen zizkidan oinak
ene mihiaren lumaz
edaten dinat ene azalean pausatu gatza

Beherago,
hego-soinu ia sumagaitz baten gomendioa:
begiak ixten ditinat higan pentsatzeko.

Fereka nazan

Ene azala beltzaran zagon,
Hik laket dunan bezalaxe
eta hik ez dun jada gertu izango
eta ez dizkion igurtziz pasako
hire hatz zuri horiek
eta ez dun heure burua bertan marraztuko
eta ez dion esango hirea naun
gau hartan bezala

de fiebre y luna llena

Mi piel está morena,
justo como te gusta
y tú ya no la sentirás erecta
ni te la comerás con la mirada
ni me la morderás con ansias
ni te le incrustarás ardiente
como aquella tarde
bajo aquella regadera

Mi piel está morena,
justo como te gusta
mi piel está esperándote
y tú te fuiste sin ella.

Había más

No sólo fueron los verdes
ni las mañanas frente al mar
ni la bruja de Boca del Río
ni aquella mujer morena
con sus tres hijos

No fue el volver de la playa como soles
encendidos
ni la intensidad de tus ojos
ni las caricias bajo el agua
ni mis dedos en tu vientre
y los tuyos en mi nido

No, eso era sólo el principio
Es lo otro, lo que pudimos haber vivido.

sukar eta ilbetezkoan

Ene azala beltzaran zagon
hik laket dunan bezalaxe
eta hik ez dun jada zut sumatuko
eta ez dun begiradaz jango
eta ez dion irrikaz hozka egingo
eta ez dion heure burua sutan txertatuko
arrats hartan bezala
dutxa horren pean

Ene azala beltzaran zagon,
hik laket dunan bezalaxe
ene azala hire esperoan zagon
eta hi hura gabe joan hintzen.

Bazen beste ezer

Ez zitunan izan berdeak soilik
ez goizak itsas aurrean
ez Boca del Río ko sorgina
ez emakume beltzaran hura
hiru haur dituen

Ez zunan izan hondartzatik bueltatzea bi eguzki sutu
nola
ez hire begien intentsitatea
ez urpeko ferekak
ez nire hatzak hire sabelean
eta hireak ene habian

Ez, hori hasiera besterik ez zunan
Bestea dun, bizi izan genezakeen hura.

[...]

[...]

De aquello...

Nuestro amor fue un encuentro azul y una
gris despedida

De aquello, queda sólo la breve plenitud
de una mañana
y un vasto paraje inmóvil en el que no crece
[nada.

Ordutik...

Gure maitasuna enkontru urdin bat izan zunan eta
adio gris bat

Hartatik, gelditzen dun soilik goiz baten
osotasun laburra
eta paisaia zabal mugiezin bat non ezer ez
[den hazten.

Craso error...*

Era un asunto de pieles
y lo confundimos todo

Creímos que era un gran amor
y era tan sólo un gran deseo

Nos equivocamos las dos:
era cuestión de sábanas
no de decirse te quiero

Y, sin embargo, a veces
qué ganas de llamarte
y que lo vivamos de nuevo.

Akats larria...*

Larru kontua zunan
eta guztia nahastu geninan

Maitasun handi bat zela uste geninan
eta ez zunan desira handi bat besterik

Biak tronpatu gintunan:
izara kontua zunan
ez maite haut esatekoa

Eta, hala ere, lantzean
hori gogoa hiri deitu
eta berriz bizitzekoa.

*O no confundir la calentura con el gran amor.

*Edo ez nahastu beroaldia eta amodio handia.

NOSTALGIA

Nostalgia

No puedo decir que no te extraño,
ni que no te piense.
Tampoco que me esté muriendo sin ti,
aunque sí por verte. A veces.
Sé que tú también piensas en mí
porque cuando nuestras energías coinciden
mi corazón lo siente.

A ratos me descubro deseando que cierres ya
tus otras historias
que el tiempo se despeñe apresurado,
que no quede más remedio que encontrarnos.
Y otra vez, la palabra imposible pierde fuerza,
lo que debe estar lejos se acerca
y lo que debe estar cerca se aleja.

Y no pienso que qué jodida vida que nos
[puso de
frente a este amor imposible. No. Al contrario.
Pienso que cuánto más rica soy ahora que te
[tengo
aunque no te tenga.
Que tu breve presencia fue una confirmación de
que todavía soy capaz de vibrar
y de empaparme, como a los diecisiete.

Y cuando logro andar derecha por las calles,
sin el peso de tu recuerdo que dobla un poco
mis hombros, cuando logro iniciar el proceso
del desapego, algo pasa que te trae de nuevo,
de nuevo cerca, de nuevo nueva.
Alguien me cuenta de ti. Yo te sueño.
Veo una película de amor.

NOSTALGIA

Nostalgia

Ezin dinat esan hire mira ez dudarik,
ez pentsatzen ez haudarik.
Ez eta hi gabe hiltzen ari naizenik,
baina bai hi ikusteko irrikaz. Noizbehinka.
Bazakinat hik ere nigan pentsatzen dunala
gure energiek topo egitean
ene bihotzak sentitzen baitu.

Batzuetan neure burua aurkitzen dinat hik hire
beste istorioak itxi ditzanan irrikan
denbora amil dadin arrapaladan,
ez dadin gera elkarrekin topo egin beste
[erremediorik.
Eta beste behin, hitz ezinezkoak indarra galdu din,
urrun behar duena gerturatzen dun
gertu behar duena urruntzen.

Eta ez dinat pentsatzen zeinen latza den
[bizitza jarri gintuelako
maitasun ezinezko honen aurrean. Ez. Kontrakoa.
Pentsatzen dinat zenbateraino naizen aberatsa
[orain hi edukita
ez haukadan arren.
Hire presentzia laburra izan zela konfirmazio bat
zioena oraindik gauza naizela bibratzeko
eta blaitzeko, hamazazpi nituenean nola.

Eta lortzen dudanean kaleetan xuxen ibiltzea,
sorbaldak apur bat makurtzen dizkidan hire
gomutaren zamarik gabe, lortzen dudanean hastera
arroztearen prozesua, zerbaitek berriz ekartzen hau,
berriz gertu, berriz berri.
Norbaitek hitaz kontatzen zidan. Nik amesten haut.
Amodiozko film bat ikusten dinat.

Saboreo tu nombre, lento.

Otros días pienso que cómo me gustaría
tomarme un café, un inocente cafecito contigo.
Pero me digo que claro que no sería inocente.
Porque lo que nos pasa contiene la fuerza de [los
océanos, y la inocencia es algo etéreo.

En el fondo de mi algo pregunta: si estos amores
son divinos, ¿por qué regirlos entonces con
[leyes
de este mundo? ¿Qué es una lealtad malentendida
junto al crecimiento del espíritu?

[¿Quién te dice
que no fue el propio Dios quien nos envió este
amor de torbellino? ¿Quién te dice que el
[pecado
es precisamente no vivirlo?

Estamos llenas de telarañas ancestrales,
valores de telenovela, miedos.
Nosotras que nos creíamos tan distintas
tan evolucionadas. Nosotras las leales,
las buenas, las perfectas.

La noche del 15 (día del grito, qué ironía)
quedó para mí suspendida en un tiempo sin
[tiempo,
una realidad aparte. La ciudad se fue a
[celebrar
su independencia y nos regaló sus calles
[vacías,
su aire quieto, para que tú y yo nos
[encontráramos,
después de varios meses de no vernos.

Hire izena dastatzen dinat, emeki.

Beste batzuetan pentsatzen dinat nola nahiko niken
kafe bat hartu, kafetxo xalo bat hirekin.
Baina nire artean zionat ez litzatekeela xalo.
Gertatzen zaigunak baitu ozeanoen
indarra, eta xalotasuna gauza etereoan dun.

Ene barnean zerbaitek egin din galde: maitasunok
baditun jainkotiar, zergatik gobernatu orduan
[mundu honetako
legez? Zer dun gaizki ulertutako leialtasuna
espirituaren hazkundearen ondoan?

[Nork esan din
ez zela Jaungoikoa bera bidali ziguna maitasun
zurrunbilozko hau? Nork esan din bekatua
[hain zuzen dela
hura ez bizitzea?

Antzinako amarauez beteak gauden,
telenobeletako balioz, beldurrez.
Gu, ustez horren ezberdin
eboluzionatu. Gu, leialok,
zintzook, perfektuok.

15eko gaua (oihuaren egun⁶, hori ironia)
zintzilik geratu zunan niretzat denborarik
[gabeko denbora batean,
errealitate bereizi bat. Hiria joan zunan
[ospatzera
haren independentzia eta oparitu zizkigun
[bere kale hutsak,
haren aire geldia, hik eta biok topo egiteko,
elkar ikusi gabeko zenbait hilabete eta gero.

---

⁶ Irailaren 15a, Mexikoren Independentzia Egunaren bezpera (Itzultzailearen oharra).

Esa noche rompimos nuestras reglas.
Nos tomamos de la mano, y nos besamos,
y te abracé mientras tus dedos rozaban
[tímidos
mis pechos. Y nos detuvimos a tiempo.
¿A tiempo de qué, pregunto?
¿A tiempo de qué, carajo?

Y la vida sigue. Y los karmas son los karmas,
y hay que vivirlos. En mi agenda no queda
un solo rastro de tu nombre.
Ya no tengo que tensar el alma ni morderme
[los
labios para no llamarte.
Sin embargo, no hay día en que no te hable.
no hay noche en que no duerma con la pequeña
esperanza de soñarte.

Este diciembre festejaré a solas nuestro
[encuentro.
Tú estarás por supuesto acompañada,
lo cual no quiere decir que no me pienses,
lo cual no quiere decir que no me extrañes,
lo cual no quiere decir que no te estés muriendo
por amarme.

Gau hartan hautsi genitinan gure arauak.
Elkarri eskua eman, eta elkar musukatu,
eta besarkatu hindudan hire hatzek lotsati
[ene bularrak
igurtzi bitartean. Eta garaiz gelditu gintunan.
Zertarako garaiz, ene galdera?
Zertarako garaiz, arraioa?

Eta bizitzak aurrera. Eta karmak karma ditun,
eta bizi egin behar ditun. Ene agendan ez zagon ja
hire izenaren arrasto bat ere.
Ez dinat jada arima tenkatu behar, ez
[ezpainak hozkatu
hiri ez deitzeko.
Hala ere, ez dun egunik hitz egiten ez dinadanik.
ez gaurik lokartzen ez naizenik hi amesteko
esperantza txiki horrekin.

Abendu honetan ospatuko dinat nik bakarrik gure
enkontrua.
Hik izango dun inor ondoan noski,
baina horrek ez din esan nahi pentsatzen ez
[naunanik,
baina horrek ez din esan nahi ene mirarik ez
[dunanik,
baina horrek ez din esan nahi hiltzen ari ez
[haizenik
ni maitatzeko irrikaz.

**TENGO SED DE AMAR
DISTINTA**

Tengo sed de amar distinta

Lo sé. Hay que vaciarse, hay que mudar la
[piel,
recorrer para atrás nuestra historia,
hasta el punto exacto de aquel inicio,
aquel instante preciso cuando el sol-padre
penetró violento mi ser de luna tierna
y lo dejó sangrante, con una herida abierta,
azorada, confusa, insegura.
Herida-fuente de donde brotó después la rabia,
y el grito, y la fuerza.

No se es ya la misma después de algo así,
[créeme.

El calor que debió ser presencia grata,
como de nido, de alondra, de playa,
llegó vestido de angustia, de culpa de carga.

Ahí, justo ahí, fue que se detuvo un tiempo.
Tan sólo uno. Recurrente. Artero.
Amante posesivo, celoso, cobrador de su
[espacio.
Amante que vuelve y me cerca, me mutila,
me asedia.
Cicatriz que se abre sin lograr romperme.
Disonancia en mi vida de acordes.

Por años, el miedo se plasmó en mis pupilas,
en mi alma tersa. Sin saberlo, con la niña
creció la cólera, callada, secreta.
Aprendí a vivir con el estigma.
Mi vientre fue una cueva de rabia.

**EZBERDIN MAITATZEKO
EGARRI NAUN**

Ezberdin maitatzeko egarri naun

Bazakinat. Hustu beharra zagon, azalberritu
[beharra,
atzerantz egin gure historian,
hasiera haren puntu zehatzeraino,
instant jakin hartara non eta aita-eguzkiak
zulatu baitzuen bortizki ene ilargi leunaren izatea
eta utzi baitzuen odoletan, zauri ireki batez,
lotsaturik, nahasturik, zalantzati.
Iturri-zauri, nondik erne baitzen gero amorrua,
garrasia, eta indarra.

Pertsona ez dun lehengo bera horren ostean,
[sinetsiezadan.

Epeltasuna, behar zukeena presentzia atsegin
nola kabiarena, hegatzabalarena, hondartzarena,
iritsi zen larritasunez jantzia, erruaren zamaz.

Hor, hortxe, denbora bat gelditu zunan.
Bat bakarra. Errepikakor. Maltzur.
Maitale posesibo, jeloskor, haren
[espazioaren hartzekodun.
Maitale, bueltan etorri, eta inguratzen nauena,
[mutilatzen,
setiatzen.
Ni haustea lortu gabe irekitzen den orban.
Disonantzia ene akordezko bizitzan.

Urteetan, beldurra islatu zunan ene ninietan,
ene arima leunean. Konturatu gabe, haurrarekin bat
hazi zunan sumina, isil, sekretu.
Ikasi ninan estigmarekin bizitzen.
Ene sabela amorru-leize bat zunan.

Mi corazón, pájaros en desbandada.
Ya mujer, la guerra no pudo postergarse.
Me volví huracán. Floreció mi ira.
Entré a la lucha sin escudo alguno.
Obtuve triunfos. Gané batallas.
Pero hay guerras más largas que otras, sombras
más negras, fantasmas más fantasmas.
Además, el dolor cansa. Es necesaria una tregua.

En eso ocurrió tu llegada, mujer-arcángel,
mujer-montaña, mujer-agua.
Veniste abierta de brazos, con tu espada de
[fuego,
con tu ser volcánico, con tu fiera ternura,
tu transparencia.
Te posaste repentina, rotunda, radiante.
Tocaste mi sexo.
Metiste tu dedo en la llaga de mi alma.
Avivaste mis ganas.
Tenías que haber sido tú, espejo mío, caro
[reflejo,
con tu amor recíproco, con tu locura.
Tú, irremediable, cercana.
Tierra prometida anunciada en mis mapas.

De nuestro encuentro a esta parte,
una tristeza honda me habita, un nudo
[permanente
en esa entraña sabedora de saqueos y de
[pérdidas,
un alarido que reclama el cambio,
una voz donde no cabe el engaño,
un cansancio prematuro que se mezcla con cierta
fortaleza de guerrera.

Ene bihotza, txoriak arrapaladan ihesi.
Emakume jada, gudua ezin atzeratu.
Hurakan bihurtu nindunan. Ene amorrua loratu.
Borrokan murgildu nindunan ezein ezkuturik gabe.
Lortu nitinan garaipenak. Irabazi batailak.
Baina badira beste batzuk baino gudu luzeagoak,
[itzal
beltzagoak, mamu mamuagoak.
Gainera, nekagarri dun oinazea. Premiazkoa dun
[tregoa bat.

Orduan iritsi hintzen, goiangeru-emakume,
mendi-emakume, ur-emakume.
Etorri hintzen besoak zabalik, hire suzko
[ezpataz,
hire sumendi-izateaz, hire xamurtasun basaz,
hire gardentasunaz.
Pausatu hintzen bat-bateko, irmo, distiratsu.
Ukitu huen ene sexua.
Sartu huen hire hatza ene arimaren zaurian.
Piztu hituen ene gogoak.
Hik izan behar huen, ene ispilu, isla kario,
hire aldebiko maitasunaz, hire zoramenaz.
Hi, konponezin, gertuko.
Agindutako lur ene mapetan iragarria.

Gure enkontrutik gaurdaino,
tristura sakon bat bizi dun nigan, behin
[betiko korapilo bat
arpilatzeez eta galerez badakien errai horietan,
garrasi bat aldaketa eske,
ahots bat engainurik gabea,
neke goiztiar bat nahasten dena halako
gerlari-sendotasunaz.

Ya no es posible amar de la misma manera,
con el corazón amarrado a la orilla,
fingiendo cordura, en guerra abierta, fría
[y abierta.
Es injusto. Patético. Inmoral. Repito, injusto.

Me recorre un espanto profundo de amarte
equivocadamente, de ser expulsada una vez más
del paraíso, de lastimar lo que nos es amado.
Lo propio y lo otro.

Porque hay algo muy fuerte en mí, casi físico,
que se niega a amar con sus viejos disfraces,
a lanzarse a un amor que de entrada conoce
vencido, a soñarte. Contigo, las cosas cambian.

Lo que nos ofrecemos trasciende la piel. No
[se ve.
No se toca. Le pertenece al Cosmos.

La imagen de esta pasión me conmueve.
Debe ser cuidada. Antes de buscarme en
tu cuerpo debo buscarme en mi alma.
Sin prisa, porque lo tuyo y lo mío es un
[encuentro que espera.

Tú ya me estabas destinada. Y yo a ti, lo
[mismo.
Esto es incuestionable.

Mi destino es mío. Nace de mí. Se acabó la
[tregua.

La rabia anda suelta de nuevo,
como sombra sedienta por mi cuerpo,
[desbocada,

Ezin daiteken jada berdin maitatu,
bihotza ur ertzean amarraturik,
zentzutasun plantak eginez, gerra zabalean, hotz
[eta zabalean.
Bidegabea dun. Patetikoa. Immorala. Berriz diot,
[bidegabea.

Izu sakon batek hartzen nain hi maitatzeko
oker, beste behin erbesteratua izateko
paradisutik, maite duguna mintzeko.
Geurea eta bestea.

Badagoelako nigan zer oso sendo bat, ia fisikoa,
uko egiten diona bere mozerro zaharraz
[maitatzeari,
murgiltzeari hasieratik garaitu gisa ezagun duen
amodiora, hi amesteari. Hirekin gauzak
[aldatzen ditun.

Elkarri eskainitakoa, azalaz gaindikoa. Ez
[dun ikusten.
Ez dun ukitzen. Kosmosa din jabe.

Pasio horren irudiak hunkitzen nain.
Zaindu beharra zagon. Neure burua bilatu aitzin
hire gorputzean, bilatu behar dinat ene ariman.
Presarik ez, hirea eta nirea delako enkontru
[bat esperoan.

Ene patua hintzen lehendik ere. Eta ni hirea,
[gauza bera.
Ukaezina dun.

Ene patua neure dun. Nigandik sortua. Akabo
[tregoa.

Amorrua aske dun berriz,
ene gorputzaren egarriz den itzala nola,
[aske eta ero,

poderosa, consciente de su fuerza. Para amarte,
primero hay que adentrarse en lo negro.
Sumergirse en el grito.
Arrancarse de cuajo la herida. Morirse.
Y después, ser. Voy a atreverme,
porque tengo ansias de darme toda nueva.
Y si voy a amarte, voy a amarte otra, fresca,
limpia, libre, contenta, plena.
Como recién nacida.

boteretsu, haren indarraren jakitun. Hi maitatzeko,
lehenik barneratu behar dun beltzunean.
Garrasian murgildu.
Zauria errotik erauzi. Hil.
Eta ondoren, izan. Ausartuko naun,
ene burua berri-berri emateko irrikan bainago.
Eta maite izango bahaut, maite izango haut beste,
[fresko,
garbi, aske, alai, bete.
Jaio berritan nola.

5. ITZULPENAREN IRUZKINA

Itzultzailea, jatorrizko testua edozein motatakoa dela ere, etengabe ari da hautuak egiten eta erabakiak hartzen. Jakitun da hartzen duen erabaki orok eraldatu egingo duela jatorrizko testuaren ezaugarriek xede-testuan duen isla, ezin baitaiteke itzuli eraldatu gabe. Hortaz, itzulpena oso-osorik iruzkindu liteke, xehe-xehe, hautatutako hitz bakoitza aukeratu izanaren zioak, abantailak eta desabantailak azalduz.

Lan honetan, berriz, ez dago xehetasun eta ñabardura txikiena iruzkintzeko abagunerik, itzulitako poema bakoitzak zailtasun ugari baititu; eta, horrenbestez, liburu honen itzulpen-prozesuko erronka handienak eta hautu erabakigarrienak aipatu eta analizatuko dira soilik. Izandako beste erronka eta arazo guztiak alde batera utzita, honako hauek landuko dira: bigarren pertsona poetikoaren genero markatua, zehaztasun semantikoaren galera, bertso-lerroen luze-laburren aldaketa, dialektalismoak zein kultur erreferentziak, errimaren erabilera eta erritmoaren erabilera.

5.1 Poesiaren hartzailearen generoa

Argi uzten du Roffielek, lan osoan zehar eta modu esplizituan, emakume direla bai igorlea eta bai hartzailea. Hartzailearen generoa esplizitatu egiten du, esaterako, adjektiboen bidez («*Ibas desnuda*», “Autopista México-Puebla”, ikus 18. or.; «*Nacimos para estar solas*», “Destino mayor”, ikus 21. or.; «*sigue loca*», “Mar”, ikus 36. or.) edo poesien eskaintzen bidez («*El último para Julia*», “Ilusa”, ikus 43. or.). Ezin uka liteke garrantzi handia duela horrek Roffielen lanean, eta, beraz, hartzaileak informazio hori gal dezan saihestu behar da; eta are, indartu egin liteke, balizko galerak orekatzeko.

Horrelako galerak sortzen dira, esaterako, adjektiboen kasuan, euskarak ez baitauka genero gramatikalik. Ondorioz, arestian erabilitako adibideak neutralizatu egiten dira zeharo, *desnuda* eta *desnudo* berdin itzuliko baikenituzke euskaraz, eta baita *solas* eta *solos* edo *loca* eta *loco* ere. Galera hori konpentsatzeko noka erabiltzea erabaki zen, adjektiboek galtzen zuten genero marka hartuko baitzuket aditzek. Argudiatu liteke noka erabiltzeak jatorrizkoa gehiegi eraldatzea dakarrela, baina kontuan hartzen baditugu idazlearen nortasun lesbiana eta feminista eta aurretik aipatutako asmo aldarrikatzailea, nabarmen agertzen zaigu emakumeen presentzia azpimarratzearen garrantzia.

Noka erabiltzeak, baina, bazekartzan beste zenbait arazo ere, erabaki beharra baitzegoen zein poematan erabiliko zen eta zeinetan ez. Alegia, bigarren pertsonari ari zitzaizkion poemez gain, bakarrizketak edo hartzaile zehatzik gabekoak direnean ere noketa erabiliko zen

hautatu behar zen. Naturalena lirudike maitaleari edo lagunei hikaz ari zaienak hikaz egingo diola bere buruari ere. Izan ere, Jabier Alberdik dion bezala: «barne bakarrizketan beste inon eta inoiz baino gehiago erabiltzen bide da hiketa, [...] emakumezkoen [kasuan], ahizpen artean baino dexente gehiago» (Alberdi, 1994). Horrek ere badakar, ordea, arazoren bat; izan ere, lan berean honakoa dio Alberdik: «bakarrizketa den alegiazko elkarrizketan solaskidearen kontzientzia argirik ez baldin badago, hots, emakumea inori bereziki –ezta bere buruari ere– zuzendu gabe ari baldin bada, orduan toketa nagusitzen da bakarrizketan» (Alberdi, 1994). Toketa zeharo baztertuko zela erabaki zen, testu honen emakumezko tasunari indarra kentzen ziola eta.

Aldi berean, ni poetikoaren eta (noka erabiltzea erabaki zenez) hi poetikoaren arteko kontrastea markatzea interesgarri suerta zitekeela erabaki zen, igorleak zuzen-zuzen hitz egiten baitio bigarren pertsonari. Hori dela eta, hi poetikorik agertzen ez den kasuetan eztabada erabiltzeko hautua hartu zen. Horrela, beraz, «*Mi vulva es una flor*» (“Gioconda”, ikus 14. or.) itzultzeko «Ene bulba lore bat da» eman da, “Gioconda” olerkian ez zaiolako inori ari zuzenean; baina «*Yo ya no soy yo/Soy tu mirada/y tú, mi deseo*» (“Suspiro”, ikus 27. or.) honela itzuli da: «Ni ez naun jada ni/Hire begirada naun/eta hi, ene desira», zuzenean ari baitzaio beste norbaiti.

Aipatzekoa da, dena den, mendezko perpausetan adizki alokutiboak ez direla erabiltzen mendezko perpausetan, hiketa zuzena denean salbu, bigarren pertsonako aditzetan, alegia. Ez da aurkitu, baina, noka era estentsiboan erabiltzen duen obra ugaririk erreferentzia gisa erabiltzeko. Horietako bat izan da, esaterako, Iokin Otaegik itzultitako *Hain gutun luzea*, Mariama Bâ idazle afrikarrarena (Bâ, 2015). Erreferentzia urri horiez gain, ez dago Euskaltzaindiaren araurik, bigarren pertsonako aditz horiek mendeko perpausetan hartzen duten itxura arautzen duenik. Sarri agertu da lan honetan horrelakoak erabiltzeko beharra, ordea; kasurako: «uzten didanalako haragia hire desiraz taupaka» (“Arrazoiak”, ikus 35. or.), «behar dunanean beste emakume ahots bat» (“Zerumugari so”, ikus 31. or.), etab. Hortaz, literaturan inor gutxik urratu duen bide bati jarraitu behar izan zaio itzulpen hau egiteko.

Badaude, ordea, aipatutako hitanoaren erabileraren bi salbuespen; izan ere, bi poematan *usted* tratamendua erabiltzen du Roffielek, singularrean, “Pida usted un deseo” (ikus 12. or.) eta “Pequeño desencuentro”, (ikus 42. or.) olerkietan, hain zuzen ere. Kasu horietan, beste poema guztietan *tú* erabiltzen duela kontuan izanik, *zu* tratamendua onetsi da. “¡Huy, qué susto!” poeman *usted* tratamenduaren plurala darabil: «*no lo crean*» (ikus 23. or.). Horrako

kasu horretan, baina, neutralizatu egin da: «ez pentsa» erabili da, pertsonarik zehazten ez duen forma. Horra kasuan kasuko erabakiak hartu beharraren beste adibide bat.

5.2 Zehaztasun semantikoaren galera

Agerikoa da sarri ezinezkoa dela bi hizkuntzetako hitz banaren arteko baliokidetasun osoa aurkitzea, eta horrek izugarri zailtzen du itzultzailearen jarduna. Hitzak aukeratzean, beraz, itzultzaileak faktore andana izan behar du kontuan, ez soilik esanahi denotatiboa. Olerki-bilduma hau itzultzean, sarri aurkitu dira euskaraz baliokide zehatz-zehatzik gabeko hitzak; hau da, itzultzaileak aukeran zituen hitzak jatorrizkoaren konnotazio guztiak biltzen ez zituen kasuak. Galera hori itzulpen guztietan gertatu ohi den arren, labur-labur azalduko dira hemen zenbait adibide fenomeno horren erakusle.

Zenbait kasutan kontzeptuen zehaztasuna ezberdina izan ohi da. Esaterako, “Urna” (ikus 24. or.) olerkiaren izenburua “Kutxa” gisa eman da. *Kutxa* hitzak, ordea, ez du *urna* hitzak duen ñabardura bera. Lehenak gehienbat hildakoen errautsak gordetzeko kutxei edo hautestontziei egiten baitie erreferentzia, kutxa, aldiz, hiperonimo bat litzateke, edozer gordetzeko kutxa bati egiten baitio. Poesia honetan esplizituki agertzen ez den arren bi adieretako zeinengatik erabiltzen den hitz hori, bi adierok konnotazio garrantzitsuak dituzte bertan gordetakoaren solemnitarearen inguruan; euskarazkoak galdu egin ditu konnotazio horiek. Antzeko kasu bat aurki daiteke “Romance de mar y luna” poeman; bertan, honakoa dio Roffielek: «*Sobre tu manto de lentejuelas*» (ikus 32. or.). *Lentejuela* hitzarentzat «ezkata (distiratsu); lentejuela (Heg.); pailleta (Ip.)» ematen du Elhuyar hiztegiak (Elhuyar Fundazioa, 2017), esaterako, baina *lentejuela* eta *pailleta* hitzak baztertu egin ziren, bata Iparraldeko hiztunentzat ulergaitza suerta zitekeelako, eta bestea Hegoaldekoentzat. Arrazoi horiek direla medio, *ezkata* hitza erabiltzea erabaki zen. Beste behin zehaztasun semantikoa galtzen da, baina irudia mantentzen; izan ere, ezkatek distira egiten dute, argia islatuz, *lentejuelek* bezala. Ezkata hautatzeko beste arrazoi bat izan zen poemaren izenburua, itsasoaren eta ilargiaren irudiak ondo mantentzen zituela erabaki baitzen, ilargiaren errainuek itsasoaren gainazalean sortarazten duen distira ekartzen baitzuen burura arrainak ur azpian argizatzean egiten dutenak. Zehaztasun galerok konpentsatzeko saiakera egin da itzulpen-jardun osoan zehar, ahalik eta ñabardura gutxien gal daitezten.

5.3 Bertso-lerroen luze-laburren aldaketa

Aintzat hartu behar du, gainera, poesia itzultzen ari den itzultzaileak, bertso-lerroek luzera jakin bat dutela, eta horrek eragin bisual handia duela, baita bertso-lerro libreetan ere, eta

bertsoen luze-laburra aldatzeak eragin hori eraldatu egiten duela nahitaez. Hori dela eta, ahal izan den neurrian mantendu da bertso-lerroen gutxi gorabeherako luzera; eta, batez ere, bertso-lerroen luzeren arteko erlazioa. Jatorrizkoaren eragin bisual bera mantentzea izan da helburu nagusia, izan ere, bertso-lerroen distribuzioak garrantzi handia du lan honetan, itzulgaiaren azterketan azaldu den moduan.

1. Taula

Bertso-lerroen luzeren konparaketa: "Razones", 35. or.

ES	EU
Porque eres mía y no porque me gusta como me besas	Neurea haizelako eta ez gogoko dudalako nola musukatzen naunan
porque tu piel huele a almendro y tu sexo a fruta fresca	hire azalak duelako almendrondo usaina eta hire sexuak fruta freskoarena
porque podrías ser un pércimo pero también una reina	izan haitekeelako fruitu bat baina baita erregina ere

Ikus daiteke bertso-lerroak luzera berekoak ez diren arren, gutxi gorabehera mantendu egiten dela ahapaldi bakoitzeko bertso-lerroen luze-laburren arteko harremana. Dena den, ezin uka daiteke sarri aldatu behar izan direla bertso-lerroen luzerak, hainbat arrazoiengatik.

Esaterako, honako adibide honetan:

2. Taula

Bertso-lerroen luzera-aldaketa: "Historia", 20. or.

ES	EU
No te toques	Ez ezan uki
No te mires	Ez ezan beha
No te ames	Ez ezan maita heure burua

Horrelako egoeren aurrean beharrezkoa izan da bertsoen-lerroen luzera sakrifikatzea, mezuaren argitasun eta estetikaren mesedetan. Beste zenbait aukera ere aztertu ziren, eta guztiek eraldatzen zuten, gainera, bertso-lerroen luzera. Hona aukeretako batzuk: *ez hadi ukitu/ez hadi begiratu/ez hadi maitatu; ez ezan heure burua ukitu/ez ezan heure burua begiratu/ez ezan heure burua maitatu*. Bi aukera horiek antzeko mantentzen zituzten hiru bertso-lerroen luzerak, baina bazuen bakoitzak bere desabantaila-sorta: lehenak kalko oker kutsua zuen, eta, bigarrenak, neurrigabe luzatzen zuen jatorrizkoaren egitura, eta, ondorioz, irakurketa oztopatzen zuen. Horrenbestez, estetikaren, zuzentasunaren eta jatorrizkoaren

egituren arteko nolabaiteko oreka bilatu zen jatorrizkoaren piramide irauli forma sotil horri buelta eman eta handituz.

Beste batzuetan, ostera, ez zen arazo handirik aurkitu bertso-lerroen luzera mantentzeko. Horren adibide egokia da “Adaggio” (ikus 37. or.) poema.

5.4 Dialektalismoak eta kultur erreferentziak

Itzulgaiaren lexikoa aztertzean aipatu da Mexikoko hizkuntz aldaerari dagozkion hitzak erabiltzen dituela Roffielek, eta baita bertakoei ezagun zaizkien kultur erreferentziak ere. Hemen bilduko dira garrantzitsuenak, eta horien itzulpenerako hartutako erabakiak aztertuko dira.

Dialektalismo horietako bat da “La neta” izenburua, «Murmillos al oído» ataleko poema batena (ikus 26. or.). Lehen begiradan badirudi *neta* hitza *neto*, *neta* adjektiboa dela; eta, beraz, RAEren hiztegiari jarraiki, *la limpia, pura, clara y bien definidaren* baliokide izan daitekeela izenburu hori (Real Academia Española, 2014). Ez zirudien, ordea, poemaren edukiarekin lotura logiko handirik zuenik, honelaxe baitio poemak: «¿Y qué carajos extraño de ti,/si no me dabas nada?». Hori dela eta, sarean zenbait azaleko bilaketa egin eta *la neta* mexikarrek darabilten esamolde bat dela aurkitu zen. Oso lagunartean *egia esan* eta antzeko egituren ordain gisa erabiltzen omen da. Hori ziurtatzeko *Diccionario breve de mexicanismos* hiztegian bilatu zen, eta honako adiera agertzen zen bertan: «(De [la verdad] neta, de neta ‘limpia, pura y clara’.) f. La verdad, lo cierto. (Gómez de Silva, 2001). Hortaz, ordain gisa *egia esan* ematea erabaki zen, lagunartekotasuna galtzen bazen ere.

Tokian tokiko hizkeraren beste adibide bat dugu “Razones” (ikus 35. or.) poeman. Bertan, «*porque podrías ser un pércimo*» dio, eta azken hitz hori da, hain zuzen ere, kontsultatutako hiztegi bakarrean ere agertzen ez dena. Hitzaren esanahia bilatzeko Interneten bilaketa sakon bat egin behar izan da, eta, han-hemenka aurkitu da *pércimo* hitza kaki-fruitu mota bati erreferentzia egiteko. *Pércimo* hitza bere horretan biltzen duen argitaratutako iturri bakarra aurkitu da: María Elena Sarmiento idazleak Lou Andreas-Salomé idazle errusiarraren bizitzaren inguruan egindako biografia nobelatu bat. Honela dio bertan:

«[L]e dio a probar una fruta anaranjada que él no había visto nunca.
–¿Qué es esto? –preguntó René.
–Pércimo –respondió Lou. Esa fue la primera de muchas veces que lo sorprendió con frutas y verduras que recibía de Sudamérica»
(Sarmiento, 2014).

Horrek lagundu zuen hitzaren inguruko zalantzak argitzen. Bestalde, kakiaren zenbait barietateri *persimón* esaten diote, eta badago jatorri-izendapen batean oinarritutako Persimon izeneko kaki marka bat (Consejo Regulador de la Denominación de Origen KAKI RIBERA DEL XÚQUER, 2017). Dena den, *kaki* hitzak ez du euskal irakurlearentzat konnotazio berezirik, eta, bai, ordea, fonetika traketsa; hitz horrek, gainera, kolorea dakarkio ziur aski euskal hiztunari burura, frutaren kolore laranjaekin zerikusirik ez duena. Hori dela eta, neutralizatu eta *fruitu* hitza onetsi da: «*porque podrías ser un pércimo/pero también una reina*» itzultzeko, beraz, «izan haitekeelako fruitu/baina baita erregina ere» eman da.

Bi kasuetan, beraz, neutralizatu egin da dialektalismoa, eta euskarazko xede-testuan ez da antzematen jatorrizkoan bertako termino bat erabiltzen denik.

Lexikoaren beste berezitasun bat da kultur erreferentzia, horiekin nola jokatu zen ikusteko, lau adibide erabiliko dira, eta horietako bakoitzarentzat erabakitakoa besteekin erkatuko da.

Lehen erreferentzia *soldadera* hitzak dakar, “Orígenes” (ikus 15. or.) poeman agertzen den hitzak. Hiztegien arabera, *adelitaren* sinonimo da (Moreno de Alba, Garrido, & Mandujano Servín, 2012); eta, *adelita* hitzaren esanahia honako hau da: «f. Cada una de las mujeres que acompañaban en campaña a los revolucionarios de la División del Norte» (Gómez de Silva, 2001), alegia Mexikoko Iraultzan parte hartu zuten emakumeak. Irakurle euskaldun askok ez du, ziurrenik *soldadera* hitza bere horretan ezagutuko; baina, poesiaren estetika zeharo zapuztuko zukeen *soldadera* erabili beharrean terminoaren azalpen bat emateak; horrenbestez, oin-ohar baten bidez argitzea izan da hartutako erabakia.

Beste kultur erreferentzia bat da *periférico* hitza, “D.F.” (ikus 29. or.) olerkian agertzen dena. Izenburuak berak iradokitzen du Mexikoko Hiriaz ariko dela poema, eta, hain zuzen, hiri horretako errepide bati egiten dio erreferentzia hitz horrek: *Anillo Periféricori* (González, 2017). *Periferiko* hitza errepide horrekin zuzenean erlazionatuko ez duen arren, euskal irakurlea izango da gai, ziurrenik, Mexiko Hiriko garraioarekin erlazioa duen lekuren bat dela ondorioztatzeko. Saihestu beharrekoa da, gainera, irakurlea ezjakintzat jotzea, bere kabuz ondoriozta baititzake zenbait gauza. Hori dela eta, bere horretan utzi da *periférico* hitza, moldaketak moldaketa (*periferiko*).

Antzeko zerbait gertatzen da *Boca del Río* (“Había más”, ikus 50. or.) kultur erreferentziarekin, irakurlea gai da Boca del Río leku bat dela asmatzeko, are gehiago letra

larriz dagoela kontuan hartuta. Zein leku den ez da horren informazio garrantzitsutzat jo, eta, hortaz, inongo azalpenik gabe utzi da.

Azkenengo kultur erreferentzia *día del grito* da: «*La noche del 15 (día del grito, qué ironía)*» (“Nostalgia”, ikus 53. or.). *Oihuaren egun* ordainak ez dakarkio euskal irakurleari mexikarrari dakarkion gauza bera, izan ere, Oihuaren eguna da irailaren 15ari esaten diote, egun horretan (Mexikoko Independentziaren egunaren bezperan) oroitzen baita Mexikoren Independentzia ekarriko zuen prozesua hasi zuen ekintza, Grito de Dolores delakoa: «En nuestro movimiento de independencia, [...], se presentan dos momentos, el primero, que se inicia el 16 de septiembre con el Grito de Dolores» (Serrano Ortega, 2011). Hori ere oin-ohar bidez azaltzea erabaki da.

Beraz, kultur erreferentzia guztiekin ezin daiteke berdin jokatu, guztien ezaugarriak ez direlako berberak, eta, beraz, kasuan-kasuan aztertu zen zein zen irtenbiderik onena.

5.5 Errimaren erabilera

Aipatu da dagoeneko Roffielek ez darabilela errima usu, baina bilduma osoan bada errimadun poemarik ere. Errimak sortu dituen erronkak irudikatzeko “Hermana mía” (ikus 36. or.) olerkia aukeratu da. Bertan errima asonanteak daude, era irregularrean banatuta: hermanas-abrazan (2-4 bertso-lerroak), vida-poesía-risa-distintas-mismas (5-6-7-10-11), desconcierto-cuerpo-nuevos-miedo-juego-incesto (12-13-15-16-18-19), bañan-ganas-hermanas (20-21-28). Horrenbeste errima egonda, beharrezko iritzi zitzaion errima nolabait mantentzeari, nahiz eta autoreak darabilen modu berean ez izan. Bi elementuen oreka bilatzea izan zen helburu, mezuaren eta errimaren artean, hain zuzen ere; alegia, mezua mantentzen uzten zuen heinean. Horrenbestez, errima eredua aldatu egin zen, errimatzen zuten bertso-lerro batzuk errimarik gabe utzi behar izan direlako, eta errimaren bokalak aldatu egin ziren. Honakoa izan zen errimen emaitza: *bizia-poesia-irria* (5-6-7), *egonezina-ezberdinak* (8-9), *berriak-txikiak* (15-16), *gozoa-erotikoa-gozatzekoa* (16-17-18), *gaitizten-diren* (19-20). Errima horiek ezartzea ere zaila suertatu zen, euskaraz ezin baita errima azentu tonikoan oinarritu, gaztelaniaz bezala (Euskaltzaindia, 2017); hori dela eta, bokalen arteko kointzidentzia jo da irizpidetzat, musikaltasuna bermatze aldera.

Beste zenbait poemak ere bazuten errima han-hemenka. “¡Huy, qué susto!” (ikus 22. or.) poeman errima mota ezberdinak agertzen dira, eta banan-banan aztertu behar izan ziren euskaraz nolabait mantendu ahal izateko. Poemaren atal batean honakoa agertzen zaigu, kasurako: «*invertidas, divertidas*», errimadun bi hitz alboz albo, hitz joko bat eratzen

duntzenak. Euskaraz errima, hitz jokoa eta mezua beren osotasunean gordetzea ezinezkoa izan zen arren, antzeko irtenbide bat aurkitu zen: «inbertituak, indarberrituak» erabiltzean, hitzen antzekotasuna eta errima mantentzen baitzen, eta baita bigarren hitzaren konnotazio positiboa. Antzeko zerbait gertatzen zen honako adibide honekin: «*La palabra da temores,/ da sudores y estertores*». Errima kontsonantea mantentzea eta esanahia ez galtzea ezinezkotzat jo zenez, errima beste baliabide batekin ordeztzea izan zen mezua eta estetika mantentzeko irtenbidea. Hain zuzen ere, «Izua dakar hitzak,/izerdi eta ezindura» izan zen proposatutako itzulpena, errimaren ordeztasuna darabilena. Poema bereko beste adibide bat da «*Huy, qué asco se proclama/(Y en el fondo: ¡Huy, qué ganas!*», eta horrakoa, errima mantendu egin ahal izan zen: «Ui, hau nazka, aldarrika / (eta egiaz: ui, hau irrika!)».

Egon zen, baina, errima-jokoa errazago mantentzeko abagunerik ere: «*Craso error...o no confundir la calentura con el gran amor*» (“Craso error”, ikus 51. or.), esaterako, honela itzuli zen: «Akats larria... edo ez nahastu beroaldia eta amodio handia». Hemen ere, ezin esan liteke irizpide zurrin bat hartu eta horren arabera joka daitekeenik errima agertzen zaigun guztietan, eta horren erakusgarri da, hain zuzen ere, hurrengo azpiatalean aztertuko den olerkia.

5.6 Erritmoaren erabilera

Esan bezala, errimak eragin handia izan dezake poesia batean, musikaltasuna ematen baitio olerkiari, eta irakurlearengan eragina du. Are gehiago ahoz gora irakurtzen badu poesia. Antzeko zerbait gertatzen da erritmoarekin ere. Hautatutako hitzek eta haien ordenak erritmo jakin bat sortzen dute, batzuetan oso musikal suertatzen dena. Hori da, hain justu, bilduma honetako “Cántico” (ikus 16. or.) olerkiarekin gertatzen dena. Autoreak berariaz hautatu ditu hitzak olerki horretan, irakurtzean erritmo oso zehatza izan dezan, eta, beraz, eragin jakin bat izan dezan irakurlearengan. Hain zuzen ere, hitz proparoxitonoak erabiltzen ditu bertso-lerro guztien amaieran, eta horretaz eta metrikaz baliatuta, poema oso musikala sortzen du.

Aipatutako ezaugarri horiek direla eta, poema hori izan da bilduma osotik arazotsuena. Errima ere badu, baina nabaria da olerki horren elementu garrantzitsuena, estetikan eragin handiena duena dela erritmoa, errima bainoago. Esaterako, lehen bi bertso-lerroetako azken hitzek errima dute: *esdrújulas* eta *brújula* hitzek, baina deigarriagoa da bi horiek ez ezik, guztiak direla proparoxitonoak.

Jakina da euskararen intonazio-arauak ez direla gaztelaniarenak bezain zurrinak, eta hitz bakarrak hainbat intonazio izan ditzakeela euskalkiaren arabera, edo hitzaren beraren testuinguruaren arabera. Zaildu egin du horrek, zalantzarik gabe, hitzen aukeraketa.

Gaztelaniaz honakoak dira autoreak darabiltzan hitzak, izenburua barne: *cántico, brújula, mítica, tónica, vísceras, células, glándulas, rítmicas, intrépidas, impúdicas, pérfidas, ingravidas, poéticas, mágicas, lésbicas, lunáticas, Andrómeda, erótica, magnífica, política, MUJÉRICA*. Eta hona xede-testurako hautatutakoak: *kantika, emazteak, xederik, mitorik, ezohikoak, erraiekin, hezurrekin, guruinekin, erritmiko, beldurgabe, haragikoi, azpisuge, etereo, poetiko, magiko, lesbiko, lunatiko, Andromeda, erotiko, berealdiko, poetiko, ANDEREZKO*. Antzeman daiteke, batzuetan itzultzailearen mesedetan jokatu dutela euskararen azentuazio-arau malguk, esaterako, *xederik* hitzari lehen silaban ezarri dakiokelako azentua. Dena den, isilean irakurtzean ilun ezkutuan gera daiteke erritmo markatu hori, ahoz gora irakurtzean, ordea, nabaria da oso. Hori dela eta, behar-beharrezkoa poesia-itzultzailearentzat bere lana ahoz gora irakurtzea, behin eta berriro, era horretan bermatu ahalko baitu, eta ez beste inola, egindako lanak poesiaren zertzelada eta ñabardurak behar bezala mantenduko dituela.

Autoreak lau silabako bertso-lerroak darabiltza gehienbat, eta horretarako baliatzen ditu lau silabako hitzak, eta, gutxiago dituztenean, hitz betegarriak: *intrépidas*, baina *las pérfidas*. Euskaraz ere estrategia bera erabili da: *azpisuge*, baina *bai magiko*.

Metrikari dagokionez, mantendu egin da, bi bertso lerrotan salbu: lehenengoan, 11ko bakarra izanik, eraldatzeari zilegi iritzi zaiolako; eta zortzigarrenean, poemaren ulermenaren mesedetan gehikuntza egin behar izan baita: *balidin badira erritmiko*, zortzi silaba ditu lau beharreen; zortzi silabako beste bi bertso-lerro zeudenez, baina, zilegi iritzi zitzaion.

Horrela, beraz, erritmoa mantentzeko ahalegina egin da, olerki bakoitzak bere ezaugarri nagusia manten dezan saiatu behar baitu itzultzaileak.

6. ONDORIOAK

Honako lan honen bidez poesia-itzulpenaren berezitasunen hausnarketa egiteaz gain, gaztelaniatik euskararako itzulpenetan itzultzaileari sor dakizkiokeen arazoak ere aztertu ahal izan dira, Rosamaría Roffielen *Corramos libres ahora* poema-liburuaren itzulpenean sortutako erronkak oinarri hartuz.

Hain zuzen ere, poemak nolakoak diren, halakoak izango dira itzulpenak dakartzan arazoak eta trabak ere; beste era batera esanda, autore eta poema bakoitzaren berezitasunen araberakoak izango dira itzultzaileak topatuko dituen erronkak, eta horregatik ezinezko lana izan daiteke zehaztea poesia itzultzearen zailtasunak zeintzuk diren, oro har.

Roffielen *Corramos libres ahora* bilduma itzultzearen arazo handienak izan dira jatorrizko bertsoan *tú* tratamendua jasotzen duen pertsonaren generoa erabakitzea, zehaztasun semantikoaren galera saihestea, bertso-lerroen luzerak mantentzea, dialektalismo eta kultur erreferentziak itzultzea, errimadun bertso-lerroak itzultzea eta poesien erritmoa mantentzea. Edonola ere, arazo horietako bakoitza ez dagokio poema orori, bai baitzegoen horietako arazorik ez zekarren poesiarik ere. Horietan ere, ordea, sortzen da arazorik, beste edozein itzulgaitan sortu ohi den bezala.

Argi geratu da, bestalde, zaila dela aipatutako arazoen konponbidea bilatzean irizpide zurrin bat ezartzea arazo bakoitzaren konponbidearentzat, eta poesia-itzultzaileak kasuan kasuko erabakiak hartu beharko dituela gehienbat, itzulpen egokia egingo badu. Horren erakusgarri dira errima mantentzeko ala ez mantentzeko erabakiak, nahitaez eraldatu beharra baitzegoen; bertso-lerroen luze-laburrei dagozkienak, beste faktore askorekin batera baloratu ondoren batzuetan sakrifikatu egin behar izan baita; azalpenezko oin-oharrak jartzekoak, etab. Beste arazo batzuei dagokienez, baina, irizpide orokor bat hartu beharko du itzultzaileak bilduma osoaren koherentzia bermatzeko, hitanoaren erabileraren kasuan egin den moduan.

Dena den, itzultzaileak buruan izan beharko du, hartzailea ez ezik, poeta ere; haren azalean jarri eta haren ahotsa birsortu beharko baitu xede-hizkuntzan. Poema bera ere gogoan beharko du momentu oro, ezin baita ahaztu poesiak berak aurpegi anitz dituela, eta, horiek ahal bezain osoen mantentzeko asmotan, horietako zein eta zein neurritan sakrifikatu beharko duen erabaki beharko baitu itzultzaileak, jatorrizkoaren efektu bera xede-irakurlearengan sortu nahi badu.

7. ERREFERENTZIA BIBLIOGRAFIKOAK

- Alberdi, J. (1994). Hitanoa non eta nork erabiltzen duen. *Euskera*, 39(2), 983-993.
- Bâ, M. (2015). *Hain gutun luzea*. (I. Otaegi, Itzul.) Donostia: Edo.
- Consejo Regulador de la Denominación de Origen KAKI RIBERA DEL XÚQUER. (2017). *Kakifruit.com*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 10. Iturria: Kakifruit.com: <https://www.kakifruit.com>
- Duncan, C. (2011). Eroticism and Sexual Transgression in *Dos mujeres and Amora*: Shaping the Voice of Lesbian Fiction in Mexico. *Confluencia*, 26(2), 72-84.
- Elhuyar Fundazioa. (2017). *Elhuyar hiztegiak*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 25a. Iturria: Elhuyar hiztegiak: <https://hiztegiak.elhuyar.eus>
- Euskaltzaindia. (2017). *Literatura Terminoen Hiztegia: Errima*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 2a. Iturria: http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_xslt&view=frontpage&layout=lth_detail&Itemid=474&search=errima&lang=es helbidetik eskuratua
- Franco Aixelà, J. (1996). Culture-specific Items in Translation. R. Álvarez, & C. Vidal in, *Translation, Power, Subversion* (52-78 or.). Clevedon: Multilingual Matters.
- Gómez de Silva, G. (2001). *Diccionario breve de mexicanismos*. Mexiko Hiria: FCE.
- Gómez Pato, R. (2012). Apuntes para una didáctica de la traducción de poesía. *Education in the Knowledge Society*, 13(1), 236-265. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 19a. Iturria: http://campus.usal.es/~revistas_trabajo/index.php/revistatesi/article/view/8795/9001
- González, C. (2017). Volcadura complica la circulación sobre carriles centrales del Periférico. *Excelsior*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 4a. Iturria: <http://www.excelsior.com.mx/comunidad/2017/03/20/1153118>
- LeSVOZ, A.C. (2014a). *Lesvoz.org: Historia*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 20a. Iturria: Lesvoz.org: Historia: <http://www.lesvoz.org/historia-2/historia/>
- LeSVOZ, A.C. (2014b). *Lesvoz.org: La editorial*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 15a. Iturria: Lesvoz.org: La editorial: <http://www.lesvoz.org/editorial/la-editorial/>
- LeSVOZ, A.C. (2014c). *Lesvoz.org: Misión*. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 15a. Iturria: Lesvoz.org: Misión: <http://www.lesvoz.org/historia-2/mision/>
- Loisel, C. (2004). Interview with Rosamaría Roffiel (July, 2006). *Women and Language*, 27(1), 74-78. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 20a. Iturria: <http://resolver.ebscohost.com/openurl?sid=EBSCO:cax&genre=article&issn=87554550&ISBN=&volume=27&issue=1&date=20040301&spage=74&pages=74-78&title=Women%20%20Language&atitle=Interview%20with%20Rosamaria%20Roffiel.&aulast=Loisel%2C%20Clary&id=DOI>

- Markuleta, G. (2013). Oharren batzuk poesiaren ontzaldaketaz. *Senez*, 44, 107-121.
Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 3a. Iturria:
<http://www.eizie.eus/Argitalpenak/Senez/19930101/zabaleta>
- Martínez, E. M. (1993). Entrevista con Rosamaría Roffiel. *Confluencia*, 8(2), 179-180.
Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 15a. Iturria:
<http://search.proquest.com/docview/1307989689?accountid=>
- Moreno de Alba, J. G., Garrido, F., & Mandujano Servín, R. (2012). *Diccionario escolar de la AML*. Mexiko Hiria: Comisión Nacional de Libros de Texto Gratuitos.
- Nord, C. (1991). *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Real Academia Española. (2014). *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española. (2005). *Diccionario panhispánico de dudas*. Madrid: Santillana.
- Roffiel, R. (2008). *Corramos libres ahora*. México D.F.: LeSVOZ.
- Sarmiento, M. (2014). *La más amada: la seductora vida de Lou Andreas-Salomé, la mujer que desafió a su época*. Mexiko Hiria: Penguin Random House.
- Serrano Ortega, J. (2011). Dolores después del Grito. Estrategias militares insurgentes y realistas en el norte de Guanajuato, 1810-1821. *Tzintzun: Revista de Estudios Históricos*, 61, 355-374. Eskuratze-eguna: 2015ko maiatzaren 18a. Iturria:
<https://ruidera.uclm.es/xmlui/handle/10578/6020>
- Zabaleta, P. (1992). Poesía itzuli. *Senez*, 13. Eskuratze-eguna: 2017ko maiatzaren 10a. Iturria:
<http://www.eizie.eus/Argitalpenak/Senez/19930101/zabaleta>

8. ERANSKINA: AURRETIAZ ITZULITAKO POEMAK

Arestian aipatu moduan, Eranskin honetako poemak aurretik itzuli ziren, Gradu ikasgai baterako. Hori dela eta, ez dira lanaren gorputzean txertatu. Amaieran gehitzeari garrantzitsu iritzi zaio, ordea, lanaren eta itzulpenaren ezaugarriak beren osotasunean ikusteko aukera ematen duelako.

DE MUJER A MUJER

Sobrevivientes

*Para mis amigas
Y también para las demás*

Yo conozco tu locura porque también es la
[mía

Somos locas rebeldes
locas de estar vivas
locas maravillosas
estrafalarias, floridas

Ovejas negras
descarriadas sin remedio
vergüenza de la familia

piezas de seda fina
amazonas del asfalto
guerrilleras de la vida

Locas de mil edades
llenas de rabia y gritos
buscadoras de verdades
locas fuertes
poderosas
locas tiernas
vulnerables

Cada día una batalla
una norma que rompemos

EMAKUMEAK EMAKUMEARI

Bizirik dirauginok

*Ene lagunentzat
Eta baita besteentzat ere*

Hire eromena ezagutzen dinat nik enea ere
[badelako

ero menderakaitzak gaitun
ero bizirik egoteagatik
ero miragarriak
xelebreak, loretsuak

Ardi beltzak
atarramenturik gabe deslaituak
famiaren lotsagarri

zeta finezko oihalak
errepideko amazonak
bizitzaren gerrillariak

Mila arotako eroak
amorruez eta oihuz beteak
egien bilatzaile
ero indartsuak
boteretsuak
ero xamurrak
zaugarriak

Egun bakoitza bataila bat
hausten dugun arau bat

un milagro que creamos
para poder seguir siendo

Locas solas,
tristes,
plenas

Mujeres locas, intensas
locas mujeres ciertas.

sortzen dugun mirari bat
izaten jarraitu ahal izateko

Ero bakartiak
goibelak
beteak

Emakume eroak, bortitzak
Emakume ero ziurrak

MURMULLOS AL OÍDO

Reto

Hemos cumplido la sentencia
por osar mirarnos desnudas
al espejo.

Corramos libres ahora.

XUXURLAK BELARRIRA

Erronka

Bete dinagu zigorra
Elkar biluzik begiratzeagatik
ispiluan.

Korri dezagun aske orain

Aquella tarde

No quise lavarme
ni peinarme mis cabellos

Me dejaste tan llena de ti
y ni siquiera llegamos a tocarnos.

Arrats hartan

Ez ninan neure burua garbitu nahi izan
ez ilea orraztu ere

Hitaz hain ase utzi nindunan
eta ez geninan elkar ukitu ere egin.

10 en conducta

La tarde se acaba
y nosotras,
una vez más,
como buenas amantes
se va
cada una
a su casa.

EN TU ESENCIA Y TU PIEL ME ENCUENTRO, MUJER

La suave danza

Nos besamos
por el puro
absoluto
placer de besarnos

listones de lenguas
dientes como peces alados
festín de salivas
giros
valeses
pájaros

tu boca ranura
cereza
grosella
mi lengua gaviota
cometa
sirena
se encuentran
se tocan

Jarreran bikain

Arratsaren azkena zatorren
eta gu,
beste behin,
amorante zintzoen antzera
badoa
bietako bakoitza
bere etxera

HIRE ESENTZIAN ETA AZALEAN AURKITZEN NAUN, EMAKUME

Dantza leuna

Elkar musukatu geninan
musukatzearen plazer
hutsarengatik
absolutuarengatik

mihi-listoiak
arrain hegodunen gisako hortzak
listu-oturuntza
birak
valsak
txoriak

hire ahoa arrakala
gerezi
andere-mahats
ene mingaina kaio
kometa
sirena
elkar aurkitzen dinat
elkar ukitzen

se enredan
marineras de un viaje
sin ida ni vuelta
tu boca es el mar
mi lengua, un barco de vela.

elkar korapilatzen ditzen
joan-etorririk gabeko
bidaia baten marinel
hire ahoa itsasoa dun
ene mingaina, belaontzi bat.

Tus sabores

Hire zaporeak

Para Julia

Juliarentzat

Tu sexo me sabe a naranja
a campo
a miel

Hire sexuari laranjaren zaporea hartzen zionat
landarena
eztiarena

Me sabe a volcán que se alza
a leyenda
a raíz que se prende a su ser
a puño cerrado
a patria
a ti

Gora datorren sumendiarena hartzen zionat
elezaharrarena
haren izateari heltzen dion sustraiarena
ukabil itxiarena
aberriarena
hirea

Tu sexo me sabe a mujer.

Hire sexuari emakume zaporea hartzen zionat.

CRÓNICA DE UN AMOR FALLIDO

MAITASUN ZAPUZTU BATEN KRONIKA

Alguna que otra vez

Noiz edo noiz

Hasta mi noche llegas
y te recuerdo fiera
celosa en mi caverna

Nire gaueraino hator
eta basati oroitzen haut
nire leizean jeloskor

y te recuerdo sirena
nadando entre mis pechos

y te recuerdo tierna
como paloma, tierna

y te recuerdo fuego
encendida de deseo

y te recuerdo plena,
antes del miedo.

eta sirena oroitzen haut
ene bular artean igeri

eta xamur gogoratzen haut
usoaren antzera, xamur

eta su gogoratzen haut
desiraz pizturik

eta osorik gogoratzen haut
beldurraren aurretik.